

Scrisoarea Bisericii din Goția către cea din Cappadocia, despre Sf. Sava Gotul

Drugaș Șerban George Paul¹

Rezumat:

Viața Sfântului Sava Gotul a fost tratată de mari autori ai teologiei românești, continuă să ne preocupe întrucât ne dezvăluie un crâmpel din istoria pătrunderii și consolidării credinței creștine în aria de locuire a strămoșilor noștri.

Articolul de față cuprinde prezentarea textului grec al *Scrisorii Bisericii din Goția către cea din Cappadocia*, însoțită de versiunea latină din *Acta sanctorum*, o traducere în limba română și una în engleză, precum și comentarii la final. Această *Scrisoare* a fost publicată parțial, textul grec și traducerea, în *Fontes Historiæ Dacoromanæ*, vol. II. Ea a fost prezentată și de către P. S. Episcop Gherasim Timuș (1891). Am considerat că acest text are nevoie de o nouă prezentare integrală, pentru a putea fi utilizat în lumina progreselor cunoștințelor istorice. Comentariile de la finalul acestui articol sunt doar un preambul ce invită discuții ulterioare.

Cuvinte cheie:

Sava Gotul, Scrisoarea Bisericii din Goția, hagiografie

Textul grec din *Acta sanctorum*

Textul de mai jos este preluat din J. Bollandus, *Acta sanctorum*, vol. 11, Aprilis, Tomus II, Editio nova, 1866, p. 960/ 2-4* (2*: Prolog-3; 3*: 3-8; 3-4*: note). Textul este redat parțial și în Mihăescu *et alii*, 1970, p. 710-715.

Titlu: „Μαρτύριον τοῦ ἁγ. Σάβα τοῦ Γότθου (Ex Ms. Bibliothecæ Vaticanæ num. 1600).” Prolog: „Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἡ παροικοῦσα Γοτθία, τῆ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τῆ παροικούση Καππαδοκία καὶ πάσαις ταῖς κατὰ τόπον τῆς

¹ Drugaș Șerban George Paul este cercetător independent, doctor din 2012 al Facultății de Teologie Sf. „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, serbangprudgas@gmail.com

ἀγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας παροικίαις, ἔλεος, εἰρήνη, ἀγάπη Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.²

“1. Τὸ εἰρημένον τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ, καὶ νῦν κραταιῶς ἀποδέδεικται, Ὅτι «ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος» τὸν Κύριον, «καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἔστιν»³. ἐπιστάθη γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς τοῦ μακαρίου Σάβα, ὅς ἐστιν μάρτυς Θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος γὰρ Γότθος ὢν τῷ γένει, καὶ διατελῶν ἐν τῇ Γοθθίᾳ, ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης, ἐφάνη ὡς φωστὴρ ἐν κόσμῳ, μιμούμενος τοῖς ἀγίοις, καὶ μετ’ αὐτῶν ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν κατορθώμασιν διαπρέπων. Οὐ γὰρ τινος ἐτέρου γέγονεν ἐξ ἐπὶ νηπίου ζηλωτής, ἀλλὰ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐσεβείας, ταύτην ἠγησάμενος⁴ ἀρετὴν τελείαν, φθάσαι⁵ εἰς ἄνδρα τέλειον πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, ἔφθασεν εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ὅπερ ἐκ νεότητος ἐπόθει, εἶτα ἀγωνισάμενος ἄντικρυς κατὰ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ περιγενόμενος⁶ τῶν κατὰ τὸν βίον κακῶν, πρὸς τε πάντας εἰρηνικὸς γενόμενος.”⁷

“2. Μνήμη καὶ οἰκοδομῆς τῶν θεοσεβῶν χάριν, μετὰ τὴν ἐν Κυρίῳ ἀνάλυσιν αὐτοῦ οὐκ ἠρεμεῖν ἡμῖν ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ γράψαι τὰς ἀριστείας αὐτοῦ· γεγένηται γὰρ ὀρθὸς τῇ πίστει, εὐλαβῆς, πρὸς πᾶσαν ὑπακοὴν τὴν ἐκ δικαιοσύνης ἔτοιμος, ἐπιεικῆς, ιδιώτης τῷ λόγῳ ἀλλ’ οὐ τῇ γνώσει, ὑπὲρ ἀληθείας φθεγγόμενος, ἐπιστομίζων τοὺς εἰδωλολάτρας καὶ οὐχ ὑπεραιρόμενος ἀλλ’ ὡς πρέπον τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενος, ἡσύχιος, καὶ οὐ προφητῆς λόγῳ,⁸ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν σπουδαιότατος, ψάλλων ἐν Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῦτο ἀνυ ἐπιμελῶς, οὐ χρημάτων, οὐ κτημάτων πλὴν τῶν πρὸς τὴν χρεῖαν φροντίζων, νεφάλειος ἐγκρατῆς ἐν πᾶσιν, γυναικὸς ἀμύητος, ἀπεχομένος, νεστεύων παρέχοντα⁹, δεήσεσιν ἀκενοδόξως παραμένων, καὶ τῇ ἀγαθῇ προθέσει πάντας ὑποτάσσων, ἐργαζόμενος τὰ καθήκοντα, καὶ μὴ περιεργαζόμενος τὰ μὴ συμφέροντα, καὶ τὸ ὄλον ἄμεμπτον πίστιν ἔχων δι’ ἀγάπης ἐνεργουμένην, ὡς μηδὲν διστάζοντα αὐτὸν παρρησιάζεσθαι πάντοτε ἐν Κυρίῳ.”¹⁰

“3. Οὐχ ἅπαξ γὰρ ἀλλὰ πλεονάκις, πρὸ τοῦ τελειωθῆναι αὐτὸν, ἐν πίστει ἔργον ἐπεδείξατο εὐσεβές· πρῶτον μὲν γὰρ ὡς ἤρξαντο οἱ κατὰ τὴν Γοθθίαν

² J. Bollandus, *Acta sanctorum*, vol. 11, Aprilis, Tomus II, Editio nova, 1866, p. 960/ 2*.

³ *FAp* 10, 35: „ἀλλ’ ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἔστιν.”

⁴ Ἰn text: ἠγησάμενος.

⁵ Ἰn text: φθάσαι. Below: ἔφθασεν. Astfel, cred că aici este φθάσαι.

⁶ Ἰn text: περιγενόμενος.

⁷ *Ibidem*, p. 960/ 2*.

⁸ Ἰn text: προφητῆς.

⁹ Ἰn text: παρέκαστα. Dar cred că este παρέχοντα, de la παρέχω, „a se preda, a se supune”.

¹⁰ *Ibidem*, p. 960/ 2*.

Μεγιστάνες κινεῖσθαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀναγκάζοντες αὐτοὺς ἐσθίειν εἰδωλόθυτα, ἔδοξέν τισιν ἐθνικοῖς τῶν κατὰ τὴν κόμην, ἐν ἧ διήγεν ὁ Σάβας, ἵνα κρέα¹¹ μὴ εἰδωλόθυτα ἀντὶ εἰδωλοθύτων ποιήσωσιν τοὺς προσήκοντας αὐτοῖς Χριστιανούς φαγεῖν, ἐπὶ τῶν¹² διωκτῶν δημοσία, ἐπὶ τὸ τοὺς μὲν ἰδίους ἀμώμους φυλάξαι, τοὺς δὲ διώκτας ἀπατήσαι ὅπερ γινούσ ὁ μακάριος Σάβας, οὐ μόνον αὐτός οὐκ ἔφαγεν τῶν ἀπρημένων βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ παρελθὼν εἰς τὸ μέσον διεμαρτύρατο τοῖς πᾶσι λέγων, Ἐάν τις φάγη ἐκ τῶν κρεῶν ἐκείνων, Χριστιανὸς οὗτος εἶναι οὐ δύναται, καὶ διεκώλυσε τοὺς πάντας μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὴν παγίδα τοῦ διαβόλου. Τούτου γοῦν ἕνεκεν οἱ τὴν τοιαύτην ἀπάτην μηχανόμενοι ἐξέβαλλον αὐτὸν τῆς κόμης, εἶτα δὲ μετὰ χρόνον τινὰ ἐπέτρεψαν αὐτὸν ἐπανελθεῖν.

Πάλιν δὲ κινήεντος πειρασμοῦ¹³, κατὰ τὸ εἰωθὸς ὑπὸ τῶν Γόθων, τινὲς τῶν ἐκ τῆς προειρημένης κόμης ἐθνικῶν, θυσίας τοῖς δαιμονίοις προσάγοντες, ἔμελλον ὀμνύειν τῷ διώκτη, μὴ εἶναι τινὰ Χριστιανὸν ἐν τῇ κόμῃ αὐτῶν. Ὁ δὲ Σάβας παρρησιασάμενος πάλιν, καὶ παρελθὼν ἐν μέσῳ τοῦ συνεδρίου ἔλεγεν, Ὑπὲρ ἐμοῦ μηδεὶς ὀμώση, ἐγὼ γὰρ Χριστιανὸς εἰμι. Τότε, ἐπιστάντος τοῦ διώκτου, ὤμοσαν οἱ κομηῆται, τοὺς ἰδίους ἀποκρύπτοντες, μὴ εἶναι ἐν τῇ κόμῃ αὐτῶν Χριστιανὸν πλὴν ἑνός. Ἀκούσας δὲ ὁ ἄρχων τῆς ἀνομίας, ἐκέλευσε παραστήναι τὸν Σάβαν. Ὡς δὲ παρέστη, ἐπηρώτα τοὺς παραστήσαντας, εἰ ἔχοι τι ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ. Τῶν δὲ, μηδὲν ὧν περικέκληται πλεῖον, εἰπόντων, ἐξουδενώσας αὐτὸν.”¹⁴

“4. Μετέπειτα δὲ διωγμοῦ μεγάλου κινήεντος ὑπὸ τῶν ἀμαρτανόντων ἐν τῇ Γοθία κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ὡς ἡ ἀγία ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἤγγικεν, ἐβουλήθη ἀπελθεῖν εἰς ἑτέραν πόλιν Γουθηκᾶν τὸν Πρεσβύτερον, μετὰ τοῦ ἐπιτελέσαι τὴν ἑορτήν. Πορευομένου δὲ αὐτοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν, ὤφθη ἀνὴρ τις, ὑπερμεγέθης καὶ λαμπρὸς τῇ εἰδέα, εἶπεν δὲ αὐτῷ, Ὑπόστρεψον καὶ ἀπελθε πρὸς Σανσαλὰν τὸν Πρεσβύτερον. Ὁ δὲ Σάβας ἀπεκρίθη λέγων αὐτῷ, Σανσαλὰς ἀποδημεῖ ἦν δὲ ὁ Σανσαλὰς διὰ τὸν διωγμὸν φυγῶν, καὶ χρονήσας ἐν τῇ Ῥωμανία.¹⁵ τότε οὖν, διὰ τὴν ἀγίαν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἐληλύθη προσφάτως εἰς τὰ ἴδια· δι’ ὃ μὴ εἰδὼς ὁ Σάβας περὶ τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ, ταῦτα ἀπεκρίθη τῷ ὠφθέντι αὐτῷ, καὶ ἐπολέμει πορευθῆναι πρὸς Γουθηκᾶν τὸν Πρεσβύτερον. Μὴ

¹¹ Ἰn text: κρία. Mai jos: τῶν κρεῶν. Astfel, cred că aici este κρέα.

¹² Nota **a**: "*Publice coronam persecutoribus, quod omissum in Latina Zini versione, uti et alia quaedam aequae levis momenti, quae pinget annotare.*" Notele **a-e** ale textului grec sunt note de final în *Acta sanctorum*. Nota **a** în *ibidem*, p. 960/ 3*.

¹³ Nota **b**: "*Prout Gotthis in usu erat: quo videtur indicari velut annua persecutio, circumcuntibus inquisitoribus de fide.*" Notele **b-e** în *ibidem*, p. 960/ 4*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 960/ 2-3*.

¹⁵ Ἰn text: Ῥωμανία, deși lipsește spiritul (aspru) și se pare că a fost înlocuit cu un accent pe *ω*.

βουλομένου δὲ αὐτοῦ πειθῆναι τῷ προστάγματι, ἄφνου εὐοδίας οὔσης κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ὥφθη πλῆθος ἄπειρον χίονος ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὡς ἐμφραγῆναι τὴν ὁδὸν, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτὸν διελθεῖν. Τότε συνῆκεν θέλημα Θεοῦ εἶναι τὸ κωλύον αὐτὸν, περαιτέρω¹⁶ διαβῆναι κελεύον, ἀλλὰ ἀναλύσαι πρὸς τὸν Πρεσβύτερον Σανσαλὰν καὶ εὐλογήσας τὸν Κύριον ὑπέστρεψεν, καὶ θεασάμενος τὸν Σανσαλὰν ἐχάρη, καὶ ἀπήγγελεν αὐτῷ καὶ ἄλλοις πλείοσι τὴν ὄπτασίαν, ἣν εἶδεν κατὰ τὴν ὁδόν. Ἐτέλεσαν δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἐπὶ τὸ αὐτὸ· τῇ δὲ τρίτῃ νυκτὶ μετὰ τὴν ἑορτὴν, ἰδοὺ ἐκ τοῦ τάγματος τῶν ἀσεβῶν, Ἀθάριδος υἱὸς Ῥωθεστέον τοῦ Βασιλίκου, μετὰ φάλαγγος ἀνόμων ληστῶν, ἐπέστη εἰς τὴν κόμην ἐκείνην, καὶ εὐρῶν τὸν Πρεσβύτερον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καθεύδοντα, ἐποίησεν δεθῆναι· ὁμοίως καὶ τὸν Σάβαν, γυμνὸν ἀρπαγέντα ἀπὸ τῆς στρωμνῆς¹⁷ δεσμοῖς περιέβαλεν. Καὶ τὸν Πρεσβύτερον ἐπ' ἀμάξης κατεῖχον· τὸν δὲ Σάβαν, γυμνὸν ὡς γεγέννητο· καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν διὰ τῶν ναπῶν,¹⁸ ἃς προσφάτως ἦσαν φλογήσαντες, διώκοντες καὶ τύπτωντες ξύλοις καὶ φραγέλλαις, ὁμως καὶ ἀνηλεῶς φερόμενοι κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ.”¹⁹

“5. Ἀλλὰ τὸ ἀπηνὲς τῶν ἐχθρῶν τὴν ὑπομονὴν καὶ πίστιν συνέστησεν τοῦ δικαίου· ἡμέρας γὰρ γενομένης ἔλεγεν, ἐν Κυρίῳ καυχόμενος τοῖς διώξασιν αὐτὸν, Οὐχὶ διὰ χρέων κεκαυμένων ἐπὶ τὰ ὀξέα τῶν σκολόπων τύπτοντες ἠλάσατέ με γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον, ἴδετε εἰ ἐβλάβησαν οἱ πόδες μου, καὶ εἰ ἐν τῷ σώματί μου ἔχω μόλαπας, καὶ ἀπὸ τῶν πληγῶν, ὧν ἐπενέγκατέ μοι. Ἰδόντες οὖν ὡς οὐδὲν ἐφαίνετο εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ ἐξ ὧν ἀνηλεῶς πεποιήκησαν, ἄραντες ἄξονα ἀμάξης, καὶ ἐπιθέντες τοῖς ὤμοις αὐτοῦ, διέτειναν τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ἄξονος, ὁμοίως καὶ τοὺς πόδας διατεινάντες ἐτέρῳ ἄξονι προσέδησαν, καὶ τέλος ἐπὶ τοὺς ἄξονας ῥήψαντες αὐτὸν, εἶων κείσθαι ὑπτίον ἐν τῷ ἐδάφει²⁰, καὶ μέχρι πλείστον τῆς νυκτὸς μέρους οὐκ ἐφείσαντο βασανίζοντες αὐτόν. Ἀποκαθευδησάντων δὲ τῶν δημίων, προσελθοῦσα γυνὴ τις ἔλυσεν αὐτόν, ἥτις ἦν ἐγερθεῖσα νυκτὸς, ἵνα ἐτοιμάσῃ βρώματα τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ. Ὁ δὲ λυθεὶς διέμεινεν ἐν τῷ τόπῳ ἀφόβως, μετὰ τῆς γυναικὸς ἐργαζόμενος τὸ ἔργον αὐτῆς· ἡμέρας δὲ γενομένης γνοὺς τοῦτο ὁ ἀσεβὴς Ἀθάριδος, ἐκέλευσεν δεθῆναι αὐτοῦ τὰς χεῖρας, καὶ προσκρεμασθῆναι αὐτὸν τῇ δοκῷ τῆς οἰκίας.”²¹

“6. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἦλθον οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ Ἀθαρίδου, φέροντες βρώματα εἰδωλόθυτα· εἶπον δὲ πρὸς τὸν Πρεσβύτερον καὶ τὸν Σάβαν, Ταῦτα Ἀθάριδος ἐκέλευσεν ὑμῖν κομισθῆναι, ἵνα φάγητε, καὶ ῥύσησθε ἐκ θανάτου τὰς

¹⁶ ἴν text: περετέρω. Forma corectă este περαιτέρω.

¹⁷ ἴν text: στρωμνῆς.

¹⁸ ἴν text: νάπων.

¹⁹ *Ibidem*, p. 960/ 3*.

²⁰ ἴν text: ἐδάφει.

²¹ *Ibidem*, p. 960/ 3*.

ψυχὰς ὑμῶν. Αποκριθέντος δὲ τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ λέγοντος, Ταῦτα ἡμεῖς οὐκ ἐσθίομεν, οὐ γὰρ ἔξεστιν ἡμῖν, ἀλλὰ παρακαλέσατε Ἀθάριδον ἵνα κελεύσῃ ἡμᾶς σταυρωθῆναι, ἢ ἄλλως ὅπως βούλοιο ἀναιρεθῆναι. Εἶπεν δὲ καὶ ὁ Σάβας, Τίς ὁ ἀποστείλας ταῦτα; Οἱ δὲ εἶπον, Ὁ δεσπότης Ἀθάριδος. Ὁ δὲ Σάβας εἶπεν· Εἰς δεσπότης Θεὸς ἐν οὐρανοῖς ἐστίν, Ἀθάριδος δὲ ἄνθρωπος ἀσεβῆς καὶ ἐπικατάρατος· καὶ ταῦτα ἀκάθαρτα ἐστίν καὶ βέβηλα τῆς ἀπολείας τὰ βρώματα, ὡς καὶ ὁ ἀποστείλας ταῦτα Ἀθάριδος. Λέγοντος δὲ ταῦτα τοῦ Σάβα, ἐκκαυθεὶς εἰς τῶν παιδῶν Ἀθάριδου ἐν ὀργῇ, καὶ λαβὼν ὑπερον, ἐρρίψεν εἰς τὸ στήθος τοῦ Ἁγίου, ἀκοντίσας εἰς ὄξυ, ὡς τοὺς παρόντας νομίσει ὅτι τῷ ῥύματι τῆς πληγῆς συντριβεῖς τεθνήξεται παραχρῆμα. Ὁ δὲ τῷ τῆς εὐσεβείας πόθῳ νικήσας τὸν τῶν ἐπιφερομένων πόνον, εἶπεν τῷ δημίῳ, Νῦν σὺ νομίζεις ὅτι ἐπληξάς με τῷ ὑπέρφ, τοῦτο δὲ γίνσκε, ὅτι εἰς τοσοῦτον οὐκ ἤλγησα, ὡς νομίζειν με ὅτι μήρυμα ἐρίου ἠκόντησας κατ' ἐμοῦ. Καὶ φανερόν τεκμήριον τῶν εἰρημένων ἔργῳ παρέστησεν· οὔτε γὰρ ἀνέκραξεν, οὔτε ἐστέναξεν ὡς ἐν πόνῳ, οὔτε πληγῆς ὄλωσ ἵχνος ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐφάνη.”²²

“7. Τότε γονὺς ταῦτα Ἀθάριδος, κελεύει ἀναιρεθῆναι αὐτόν. Οἱ γοῦν ὑπηρεταὶ τῆς ἀνομίας, εἴσαντες τὸν Πρεσβύτερον Σανσαλὰν δέσμιον, περέλαβον τὸν Σάβαν, καὶ ἀπήγαγον πνίζαι²³ παρὰ τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Μουσέον. Ὁ δὲ Μακάριος μεμνημένος τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου, καὶ ἀγαπῶν τὸν πλήσιον ὡς ἑαυτὸν, εἶπεν· Τί ἡμαρτεν ὁ Πρεσβύτερος, ὅτι σὺν ἐμοὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Ἀπεκρίθησαν δὲ αὐτῷ, Οὐ σὺν ἐστὶ περὶ τούτων διατάσσεσθαι. Τοῦτο εἰπόντων αὐτῶν, ἀνέκραξεν ἐν ἀγαλλιάσει πνεύματος ἁγίου, καὶ εἶπεν· Εὐλογητὸς εἶ Κύριε, καὶ δεδοξασμένον τὸν ὄνομα σου Ἰησοῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, ὅτι Ἀθάριδος μὲν ἑαυτὸν θανάτῳ αἰώνιῳ καὶ ἀπολείᾳ περιέπειρεν, ἐμὲ δὲ εἰς ζωὴν τὴν αἰεὶ μένουσαν παραπέμπει, ὅτι οὕτως εὐδόκησας ἐν τοῖς δούλοις σου, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν. Καὶ δι' ὅλης τῆς ὁδοῦ ἀπαγομένος, ηὐχαρίσκει τῷ Θεῷ, οὐκ ἄξια ἠγοούμενος τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν εἰς τοὺς ἁγίους ἀποκαλύπτεσθαι δόξαν. Ἦνίκα δὲ ἤχθη ἐπὶ τὴν ὄχθαν τοῦ ποτάμου οἱ κατέχοντες αὐτὸν ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Δεῦτε τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀπολύσωμεν· πόθεν γὰρ γινώσεται τοῦτο Ἀθάριδος; Ὁ δὲ μακάριος Σάβας εἶπεν πρὸς αὐτοὺς, Τί ματαιολογεῖτε, καὶ οὐ ποιεῖτε τὸν προστεταγμένον ὑμῖν; ἐγὼ ὀρῶ ὅπερ ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἰδεῖν· ἰδοὺ ἄντικρυς ἐστήκασιν ἐν δόξῃ οἱ ἐλθόντες ὑποδέξασθαι με. Τότε κατάγουσιν αὐτὸν τίς τὸ ὕδωρ εὐχαριστοῦντα καὶ δοξάζοντα τὸν Θεὸν (μέχρι τέλους γὰρ ἐλειτοῦργησεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα) καὶ ῥίψαντες αὐτὸν καὶ ἐπιθέντες αὐτῷ ξύλον κατὰ τοῦ τραχήλου, ἐπίεζον εἰς τὸν βάθος· καὶ οὕτως τελειωθεὶς διὰ ξύλου καὶ ὕδατος, ἄχραντον ἐφύλαξεν τῆς σωτηρίας τὸ σύμβολον, ὧν ἐτῶν τριάκοντα ὀκτώ.

²² *Ibidem*, p. 960/ 3*.

²³ Ἰν text: πνίζαι. Forma πνίζαι (2nd. sg. aor. imper. mediu, 3rd. sg. aor. opt. act., sau aor. inf. act.) vine de la verbul πνίγω, "a îneca, a sugruma, a strangula".

Ἐτελειώθη δὲ πέμπτη τοῦ σαββάτου τῇ μετὰ τοῦ Πάσχα, ἣτις ἐστὶν πρὸ μιᾶς εἰδῶν Ἀπριλλίου²⁴, ἐπὶ Οὐαλλεντινιανοῦ καὶ Οὐαλεντος Αὐγουστων²⁵, ὑπατεύοντος Μοδέστου καὶ Ἀρινθέου.²⁶

“8. Εἶτα ἐξελεύσαντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕδατος οἱ φονεῖς, ἀφῆκαν ἄταφον, καὶ ἀνεχώρησαν. Ἄλλ’ οὔτε κύων οὔτε τι θηρίον τὸ σύνολον ἤψατο αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ χειρὸς μῶν ἀδελφῶν συνεστάλη καὶ ἀπετέθη τὸ λείψανον, ὅσπερ ²⁷ Οὐνιος Σωρανός, ὁ λαμπρότατος Δούξ τῆς Σκυθίας, τιμῶν τὸν Κύριον, ἀποστείλας ἀξιοπίστους ἀνθρώπους, ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ εἰς τὴν Ῥωμανίαν²⁸ μετήνεγκεν· καὶ χαριζόμενος τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι δῶρον τίμιον, καὶ κάρπον πίστεως ἐνδοξον, εἰς τὴν Καππαδοκίαν, πρὸς τὴν ὑμέτεραν ἀπέστειλεν θεοσεβειαν, διὰ θελήματος τοῦ Πρεσβυτερίου, οἰκονομοῦντος τοῦ Κυρίου τὰ πρὸς χάριν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν καὶ φοβούμενοις ἀδελφοῖς. Ἐπιτελοῦντες οὖν, ἐν ἧ τὸν στέφανον ἀγωνισάμενος ἀπέιληφεν ἡμέρα, σύναξιν πνευματικὴν, καὶ τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς σημάνατε, ἵνα ἐν πάσῃ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀγαλλιᾶσθε ἐπιτελῶσιν, δοξάζοντες τὸν Κύριον τὸν ἐκλογὰς ποιούμενον τῶν ἰδίων δούλων αὐτοῦ. Προσαγορεύεται πάντας τοὺς ἁγίους· ὑμᾶς οἱ σὺν ὑμῖν δεδιωγμένοι προσαγορεύουσιν. Τῷ δὲ δυναμένῳ πάντας ἡμᾶς εἰσαγαγεῖν τῇ ἑαυτοῦ χάριτι καὶ δωρεᾷ εἰς τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν, δόξα, τιμὴ, κράτος, μεγαλωσύνη σὺν Παιδί μονογενῇ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.”²⁹

Textul latin din *Acta sanctorum*

Titlu: “Acta: Ab Ecclesia Gotthiæ ab Ecclesiam Cappadociæ scripta. Ex. MS. Vaticano Græco, collato cum versione Latina MS. Veneti per Franciscum Zinum apud Lipomanum et Surium.”³⁰ Textul latin al scriorii este redat în continuare.

“Ecclesiæ Dei quæ est in Gotthia, Ecclesiæ Dei quæ est in Cappadocia, et omnibus Ecclesiæ Catholicæ Christianitatis, ubique gentium habitantibus, misericordia, pax, et caritas Dei Patri et Domini nostri Jesu Christi impleatur.”³¹

“1. Quod a B. Petro dictum est, In omni gente, qui tenet Deum et operatur justitiam, acceptus est ei; nunc etiam verum esse declaratur.”³² Hoc enim in B. Saba

²⁴ Nota c: “Delevi sequentia verbu ut sensum non facientia, ἐπὶ ὑπατείας Φλαβίου.”

²⁵ Nota d: “Item hæc εὐρίσκονται οὗτοι”

²⁶ Ibidem, p. 960/ 3*.

²⁷ Nota e: “In MS. Veneto Zinus legit Ἰούνιος, quod magis placet.”

²⁸ În text: Ῥωμανίαν, deși lipsește spirital (aspru) și se pare că a fost înlocuit cu un accent pe ω.

²⁹ Ibidem, p. 960/ 3*.

³⁰ Ibidem, p. 89.

³¹ Ibidem.

confirmatum est, qui est Martyr Dei et Domini nostri Jesu Christi. Cum enim genere Gotthus esset,[N: Genere Gotthus] et in Gotthia in medio generationis parvæ³³ atque perversæ vitam ageret, ita viros imitatus est sanctos, et cum ipsis omni genere virtutum Christum coluit,³⁴ ut in mundo tanquam stella fulgeret. Jam inde enim ab ipsa infantia Domini nostri Jesu Christi religionem complexus,³⁵ virtutem perfectam existimavit,³⁶ per filii Dei cognitionem evadere in virum perfectum. Quia autem diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, strenue adversus hostem pugnans, et hujus vitæ malis superior existens, atque pacem cum omnibus habens, ad supernæ vocationis bravium³⁷ pervenit."³⁸

"2. Memoriae igitur gratia et ædificationis piorum, posteaquam ipse in Dominum conquievit, tacere et quiescere nequaquam permittimur: sed ad præclara ipsius facta conscribenda impellimur. Fuit enim fide rectus, ad obediendum in omni justitia promptus, mitis, religiosus, imperitus sermone, non autem scientia: cum omnibus pacificus,³⁹ pro veritate loquens, os idololatriæ obstruens; non

³² N. M.: *FAP* 10, 35. N. M. = notă marginală. Notele marginale sunt plasate de obicei deasupra locului din text la care se referă. Aici, *FAP* 10, 35, trimite la un citat din Sf. Petru.

³³ Cuvântul latin *parvæ* ar trebui luat ca „umil, inferior”. Expresia latină *parvæ atque perversæ* o traduce pe cea grecească: *σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης*. Cele două cuvinte grecești sunt sinonime parțiale, *σκολιός* însemnând „curbat, îndoit”, iar *διεστραμμένης*, ca participiu (sg. perf. mp. fem. gen.) al lui *διαστρέφω*, însemnând „a se întoarce pe alte căi, a se suci”, aici amândouă înțelegse cu o conotație morală. Dacă *perversus* redă mai bine *διεστραμμένης*, *parvus* are o legătură mai slabă cu *σκολιός*. Astfel, traduceri mele în română și engleză vor urma mai degrabă o mai bună aproximare a textului grec.

³⁴ Fraza „et cum ipsis omni genere virtutum Christum coluit” se traduce: „el a cultivat, ca și ei (laolaltă cu ei), toate felurile de virtuți în Hristos”. Totuși, textul grec este „καὶ μετ’ αὐτῶν ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν κατορθώμασιν διατρέπων”, însemnând mai degrabă: „și cu (laolaltă cu, ca) ei, în cele privitoare la Hristos, s-a distins (pe sine) cu succes (împlinire)”. Așadar, în traducere voi aproxima mai degrabă textul grec.

³⁵ N. M.: „sed ab infantiam Christianus”.

³⁶ Cuvântul *existimavit* înseamnă el a valorizat, apreciat”. Corespondentul grecescului *ἡγησάμενος* (redat corupt ca *ἡγσάμενος*) este un participiu (sg. aor. mediu) al *ἡγέομαι*, însemnând „a conduce”. Astfel, propoziția „ταύτην ἡγησάμενος (ἡγσάμενος) ἀρετὴν τελείων” ar însemna mai degrabă: „el s-a condus (călăuzit) de această virtute supremă”.

³⁷ Cuvântul *bravium* este o formă târzie a *brabeum* sau *brabium*, "distincție, premiu la jocuri". Cf. Jacob, 1883, p. 106-107. *Ibidem*, p. 106: "Prix du combat. ÉTYM. βραβεῖον". Cuvântul latin este copia exactă a celui grecesc (ἔφθασεν εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως).

³⁸ J. Bollandus, *op. cit.*, p. 89.

³⁹ În timp ce textul grec are doar *ἐπιεικής* înainte de „ιδιώτης τῷ λόγῳ ἄλλ’ οὐ τῇ γνώσει”, versiunea latină are „mitis, religiosus, imperitus sermone, non autem scientia: cum omnibus pacificus”. Cuvântul grec *ἐπιεικής* înseamnă „potrivit, adecvat”. Atributul redat în

superbus, sed (quod humiles decet) subjectus, non petulans in loquendo sed quietus; ad omne opus bonum propensissimus: psallens in ecclesiam, ejusque magnam curam gerens; pecuniam possessionesque despiciens, nisi quatenus necessitas exigebat; sobrius, et omnibus in rebus continens, maxime autem a feminarum abhorrens consuetudine⁴⁰; precationibus et jejuniis quotidie incumbens,⁴¹ ab inani gloria alienus, omnes ad recte vivendum incitans, quæ ex virtute atque officio sunt exequens, fugiensque contraria; integram denique fidem, quæ per dilectionem operatur, observans, ac numquam desinens in Domino cum libertate loqui. Neque enim semel, sed sæpe, antequam pro fide martyrem coronaretur, reipsa seipsum veræ pietatis acerrimum defensorem ostendit."⁴²

"3. Cum enim Gotthiæ principes et magistratus cœpissent Christianos homines insectari, et cogere ut ederent idolis immolata; et gentiles quidam consilium inissent, ut Christianis propinquis suis pro immolatis proponerent quæ immolata non essent, itaque propinquos suos servarent ac persecutores deciperent; re cognita, B. Sabas non solum ipse comedere cibos vetitos recusavit, sed in medium prodiens, protestatus est omnibus; Si quis, inquiens, ex carnibus illis comederit, Christianus esse non potest; atque ita cavit, ne omnes in diaboli laqueum inciderent.⁴³ Hac de caussa, qui fraudem hanc moliebantur, eum ex illo vico expulerunt: sed postea revocarunt. Ceterum cum rursus mota esset persecutio quidam ex ejusdem vici gentilibus, victimas dæmonibus oferentes, jurejurando volebant affirmare neminem in vico suo Christianum hominem reperiri. Verum Sabas cum fiducia iterum in medium prodiens, et ad consessum illorum accedens; Nemo, inquit, pro me juret: ego enim Christianus sum.⁴⁴ Denique, instante persecutore, prædicti gentiles celatis propinquis suis, jurarunt, non esse in vico suo, nisi unum Christianum. Quo audito, Princeps iniquitatis jussit, unum illum (hic autem erat B. Sabas) adduci. Et cum esset adductus, ex iis, qui circumstabant

latină după „imperitus sermone, non autem scientia” este un ecou al unei calități menționate în paragraful anterior: „atque pacem cum omnibus habens”.

⁴⁰ Expresia greacă „γυναικὸς ἀμύητος” înseamnă: „neinițiat în privința femeilor”. A fost redat în latină ca: „maxime autem a feminarum abhorrens consuetudine”, însemnând: „dar având o mare aversiune față de intimitatea femeilor”. Expresia greacă redă o calitate ascetică, în timp ce cea latină denotă o abordare mai puritană. Mai exact, expresia greacă un trădează o reacție de repulsie față de femei, spre deosebire de cea latină, ci puritatea unei persoane feciorelnice, neatinsă de o astfel de patimă, neafectată de o asemenea experiență, sau o astfel de ispită.

⁴¹ Versiunea latină nu are traducere pentru ἀπεχομένος, „retras (i. e., din frământările lumii)”, și combină rugăciunea, redată de expresia grecească ulterioară, cu postul.

⁴² *Ibidem*, p. 89.

⁴³ N. M.: „Dissuadet Christianis ne gentiliū fraudi consentiant”.

⁴⁴ N. M.: „PER PRES. GOTTHIÆ EX MS. GR. seque publice fatetar Christianum:”.

quæsivit, quid haberet in bonis: illis autem respondentibus, nihil amplius, quam id, quo erat indutus, contempsit enim vir iniquus; Neque prodesse, qui ejusmodi est, inquiens, nec obesse potest. Atque ita locutus, jussit eum extrudi.⁴⁵ ⁴⁶

"4. Postea cum ingens rursus in Gothia a peccatoribus persecutio moveretur, et sanctus Paschæ⁴⁷ dies appropinquaret, ad aliud oppidum voluit proficisci, ut cum Gutthica Presbytero sanctum illum diem celebraret. Sed iter facienti apparuit vir proceri corpore aspectuque splendido venerabilis, et dixit: Revertere, et vade ad Sansalam presbyterum. Sabas autem respondit: Abest, inquiens, Sansalas.⁴⁸ Fugerat enim propter persecutionem, et in Romania commorabatur: sed tunc propter diem Paschæ domum redierat. Quambobrem Sabas, cum ejus reditum ignoraret, ita responderat, et ad Gutthicam Presbyterum ire contendebat. Verum cum mandato illius magni viri a se conspecti parere nollet, repente cum serenum tunc esset, magna nivis copia terræ faciem sic occupavit, ut iter intercluderetur, et Sabas progredi non posset. Intellexit igitur se Dei voluntate ab itinere prohiberi, jubentis ut ad Sansalam Presbyterum se conferret. Quare Deo gratias agens, reversus est; et con gaudio Sansalam conveniens, narravit ei et alii compluribus id quod in via perspexerat. Simul igitur Paschæ diem celebrarunt: tertia autem post celebrationem nocte, ex impiorum decreto, Atharidus, Rhostesti Reguli filius, cum magna impiorum latronum manu in pagum irruit: et domi suæ Presbyterum dormientem offendens, eum vinciri jussit simul cum Saba, quem e lectudo nudum sustulerant.⁴⁹ Ac presbyterum quidem in curru collocarunt: Sabam autem nudum, ut erat genitus, per spinas,⁵⁰ quas nuper succederant, pertraxerunt, comprimentes eum, et fustibus ac flagellis verberantes: adeo erant adversus Dei servos immites et sævi."⁵¹

"5. Sed hostium crudelitas viri justii patientiam ac fidem exercuit. Cum enim dies advenisset, in Domino glorians, persecutores suos allocutus est ad hunc modum: Nonne me per loca aspera et spinosa nudum et sine calceis pertraxistis?

⁴⁵ Următoarea inserție latină nu are corespondent în textul grec: „Neque prodesse, qui ejusmodi est, inquiens, nec obesse potest. Atque ita locutus, jussit eum extrudi”.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 89.

⁴⁷ Nota **a**: „*Die 8 Aprilis celebrandus*”. Notele **a-k** sunt note de final în *ibidem*, p. 90. Le-am plasat ca note de subsol.

⁴⁸ N. M.: „et apud Sansalam Presb. Pascha celebrans”.

⁴⁹ N. M.: „rapitur nudus e lecto”.

⁵⁰ Nota **b**: „*Zinas vertit quas nuper inciderant: minus apte ad textum originale, quo indicator familiaris consuetudo Scythis et alius nationibus non admodum operose agros colentibus, sed quantum terræ destinant sementi faciendæ adhibito igne simul stirpantibus et fumigantibus: quæ loca post incendium, stirpum radicibus ubique extantibus, admodum aspera sunt.*”

⁵¹ *Ibidem*, p. 89.

cernite, an pedes mei læsi sint; et utrum in corpore meo appareant verberum signa, quæ mihi inflixistis. Illi vero nullum in ejus carne videntes vestigium extare crudelitatis suæ, sublatum et curru axem super humeros ejus imposuerunt, et ad extremas axis partes manus ipsius extenderunt; pedes quoque similiter ad alterum axem alligarunt: et denique super axes ipsum projicientes, ut humi supinus jaceret, effecerunt; nec prius eum torquere destiterunt, quam maxima noctis pars præterisset.⁵² Verum, ministris dormientibus, mulier accessit, et solvit eum: nocte enim excitata fuerat, ut domesticis cibum pararet. Ille vero solutus, eodem in loco mansit intrepidus cum muliere, et eam adjuvabat. Sed posteaquam illuxit, re cognita, crudelis Atharidus manus ejus vinciri jussit, eumque ad trabem domus suspendi.⁵³

"6. Nec multo post venerunt quidam ab Atharido missi, et cibos idolis immolatos attulerunt, sic Presbyterum et Sabam alloquentes: Hæc vobis magnus Atharidus mittit, ut comedatis, et animas vestras a morte liberetis. Hæc nos, respondet Presbyter, non edimus: neque enim nobis licet. Quamobrem Atharidum cohortamini, ut nos poteat jubeat crucifigi, aut alio genere mortis interfici. Beatus autem Sabas: Quis, inquit, hæc misit? Responderunt: Dominus /p. 90/ Atharidus. Unus, inquit Sabas, est Dominus Deus,, qui in cœlis est. Impuri et profani sunt isti perditionis cibi, quemadmodum et Atharidus ipse, a qui missi sunt. Ita loquente Saba, unus e servi Atharidi ira inflammatus, in sancti viri pectus⁵⁴ pili sui cuspidem sic intorsit, ut adstantes omnes crederent, eum statim ex ictus⁵⁵ violentia interiturum.⁵⁶ Verum ille pietatis studio superans plagæ dolorem: Nunc, inquit, tortori, arbitraris ictu me tuo sustulisse? Sed ita habeto, me adeo non doluisse, ut mihi videaris lanæ floccum in me conjecisse. Cujus rei perspicuum illud indicium fuit, quod nec exclamavit, neque (ut in dolore fieri solet) ingemuit, neque ullum in ejus corpore plagam vestigium apparuit.^{57,58}

"7. Tunc, his omnibus cognitis, Atharidus eum jussit interfici: et iniquitatis ministri, dimisso Sansala Presbytero, traxerunt Sabam ad fluvium qui vocatur

⁵² N. M.: „et tota nocte cruciatur aribus alligatus”.

⁵³ *Ibidem*, p. 89.

⁵⁴ Nota **c**: „*Ita explico, quod Græce est, λαβὼν ὑπερον, ἐρρίψεν εἰς τὸ στήθος τοῦ Ἁγίου, ἀκοντίσας εἰς ὄξυ: quod non satis explicavit Zinus dicendo, vas in viri pectus conjecit. Ὑπερος quidem Græcis pistillum est: sed hic vel pro pilo accipitur, vel pro fuste cujus una extremitas crassa et nodosa, altera teres et acuminata, etiam in bello teli usum præstare potuerit, nomen autem habuerit a forma pistilli, quali ad fruges in mortario comminuendo utimur.*”

⁵⁵ Nota **d**: „MS. ecgraphum, ρύζηματι quod quia latratum significat, expuncta syllaba abundantī, correximus ρύματα.”

⁵⁶ N. M.: „pilum intorquet barbarus;”

⁵⁷ N. M.: „eoquem nil læsum”

⁵⁸ *Ibidem*, p. 89-90.

Musæus ut ibi eum suffocarent.⁵⁹ At beatus vir, præcepti dominici memor, et proximum diligens sient seipsum: Quid, inquit, peccavit Presbyter, quia mecum non moritur? Non est tuum responderunt ministri, istud præcipere. Tunc ille exultatione Spiritus sancti exclamavit, ac dixit: Benedictus es, Domine, et laudabile nomen Filii tui in secula, Amen; quoniam Atharidus quidem se ipse morte damnavit atque interitu sempiterno, me autem ad vitam mittit perpetuam. Sic enim tibi complacuit in servis tuis, Domine Deus noster. Et cum duceretur, numquam cessavit Deum collaudare; dignas non putans afflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ in Sanctis revelabitur. Cum autem ad fluminis ripam ductum esset, ministri inter se: Cur non, inquit, dimittimus hominem hunc innocentem?⁶⁰ Numquam enim Atharidus hoc est resciturus, Sed Beatus Sabas dixit ad eos: Quid nugamini, ac non potius facitis quod vobis est imperatum? Ego video id, quod vos non potestis intueri. Ecce stant e regione, qui me suscepturi sunt in gloria. Tunc eum ad aquam perduxerunt, gratias agentem Deo atque eum collaudantem (spiritus enim ejus ad finem usque non destitit id facere) et in flumen projectum, eo ligno, quod collo ipsius alligaverunt, in profundo suffocarunt: ita per lignum et aqua defunctus, in se verum salutis⁶¹ symbolum expressit.⁶² Erat autem annorum octo et triginta. Martyrio coronatus est quinta die⁶³ sabbati post Pascha, id est, pridie idus Aprilis,⁶⁴ Valentiniano et Valente Imperatoribus, Consulatum gerentibus Modesto et Arintheo.⁶⁵

"8. Deinde extraxerunt illum homicidæ ex aqua, et insepultum relinquerunt. Verunt nec feræ nec volucres ejus reliquias attingere, sed a piis fratribus servatæ sunt, easque clarissimus Dux⁶⁶ Scythiæ Junius Soranus, Deum colens, missis viris fide dignis, e loco barbaro in Romaniam transtulit; et gratificari volens patriæ suæ,

⁵⁹ N. M.: "flumine mergi jubet tyrannus".

⁶⁰ N. M.: "ministros Sanctum volentes dimittere"

⁶¹ Nota e: "*Crucem scilicet et baptismum*".

⁶² N. M.: "ipse ne sibi pareant deprecatur."

⁶³ Nota f: "*Id est, hebdomadæ*".

⁶⁴ Nota g: "*In Græco additur: ὑπατείας Φλαβίου, Consulatu Flavii: et rursus post nomina Imperatorum additur, ἐυρίσκονται οὗτοι, Hi inveniuntur: quæ, ut nullum commodum sensum facientia, ideoque etiam a Zino præteritu, omisimus.*"

⁶⁵ *Ibidem*, p. 90.

⁶⁶ Nota h: "*Zinus solus legit Dux Jossoranus: sed magis placet lectio nostri MS. et Romanum nomen: ut fuerit Dux rerum militum, quos in subsidium Phritigernis in Scythiam sive Gothiam miserat Valens isque genere Cappadox; hoc enim clare indicat textus Græcus χαρισάμενος τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι: licet Zinus sensum obscurum reddiderit, cum scripsit, pretiosam patriæ suæ munus... misit in Cappadociam: (...?) patriæ videtur esse genitivi casus et Jossoranus Gothus fingi*".

pretiosum munus, fructum fide gloriosum, misit in⁶⁷ Cappadociam ad vestram religionem, [ex voluntate Presbyterorum,]⁶⁸ sic ordinante Domino, qui gratiam suam largitur sustentibus et timentibus ipsum.⁶⁹ Quamobrem, quia die Martyr coronatus est, sacrificantes, hoc reliquis fratribus nuntiate, ut in omne Catholica atque Apostolica Ecclesia exultantes, collaudent Dominum, qui proprios servos suos elegit. Salutate omnes Sanctos. Salutant vos hi, qui nobiscum⁷⁰ persecutionem patiuntur.⁷¹ Ei autem, qui potest nos omnes gratia et benignitate sua in cœleste regnum perducere, gloria, honor, imperium, majestas cum Filii unigenitu et Sancto Spiritu in secula seculorum Amen."⁷²

Traducere din greacă în română

Titlu: "Martiriul Sfântului Sava Gotul (Ex Ms. Bibliothecæ Vaticanæ num. 1600)." Prolog: "Biserica lui Dumnezeu, care se află în Goția, Bisericii lui Dumnezeu care se află în Cappadocia, și tuturor Bisericilor locale ale Bisericii universale: mila, pacea și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și a Domnului nostru Iisus Hristos să sporească."

"1. Cuvântul fericitului Petru, că «în orice neam, cel ce se teme» de Domnul «și face dreptate este primit de El»,⁷³ acum se împlinește cu putere. Căci s-a adevărit aceasta și în cazul fericitului Sava, care este martirul Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Căci acesta, got fiind de neam, și petrecându-și viața în Goția, în mijlocul unor neamuri sucite și stricate⁷⁴, s-a arătat ca un

⁶⁷ Nota i: "Etsi tota Thracia, Galatia et Bythinia inter Gothiam et Cappadociam interjectæ sint, ex Danubio tamen, quem victores obtinebant Christiani, per Euxinum pontum, rectissimum et facillimum iter de hac in illam erat, et multa sacrorum communicatio: nam et Ulfilam genere fuisse Capadocense Philostorgius asserit."

⁶⁸ Nota k: "Græce δὴ θελήματος Πρεσβυτερίου quod Zinus omisit."

⁶⁹ N. M.: "corpus in Cappadociam mittitur".

⁷⁰ Expresia grecească "οἱ σὺν ὑμῖν δεδιωγμένοι", "cei ce erau persecutați împreună cu voi". În latină *nobiscum* "cu noi". Spre deosebire de alte date, urmez aici versiunea latină în traduceri, pentru că pare mai logic să considerăm o proximitate între cei care erau persecutați în Gothia și autorul acestei scrisori, decât între martirii din Gothia și cappadocieni, care nu erau supuși acelei persecuții.

⁷¹ N. M.: "annuo festo honorandum"

⁷² *Ibidem*, p. 90.

⁷³ *FAp* 10, 35: „Ci, în orice neam, cel ce se teme de El și face dreptate este primit de El.”

⁷⁴ Traducerea latină *perversæ* este potrivită pentru *διστραμμένης*, deci ar putea fi tradus prin "perverse". Am evitat, însă, în traducerea românească acest neologism, întrucât cuvântul tradițional "stricate" redă îndeajuns toate nuanțele semantice necesare pentru înțelegerea textului.

luminător⁷⁵ în lume, imitându-i pe sfinți și, asemenea lor, s-a remarcat izbândind în cele după Hristos. Căci nu în altceva a devenit râvnitor din copilărie, ci în evlavie pentru Mântuitorul și Domnul nostru Iisus Hristos. S-a călăuzit de această virtute desăvârșită ca să ajungă bărbat desăvârșit, prin cunoașterea deplină a Fiului lui Dumnezeu.⁷⁶ De asemenea, cu iubitorii de Dumnezeu conlucra în toate spre bine, ajungând la răsplata chemării de sus, după cum năzuia din tinerețe, și lupta pe față împotriva vrăjmașului, ridicându-se deasupra răutăților vieții, având pace cu toți."

"2. Harul pomenirii și lucrării celor evlavioși, precum și săvârșirea lui în Domnul, nu ne lasă să le trecem sub tăcere, ci vom consemna meritele lui. Căci a fost drept în credință, evlavios, gata spre toată ascultarea cea după dreptate, cinstit, nemeșteșugit în cuvânt, dar nu în știință, grăind adevărul, reducându-i la tăcere pe idolatri, fără să se mândrească, ci, cum se cuvine celor smeriți, fiind supus, liniștit, iar nu îndrăzneț în cuvânt, râvnitor în tot lucrul bun,⁷⁷ cântând în Biserică, în aceasta fiind foarte priceput, fără averi, fără proprietăți, decât cele socotite de folos, treaz, cumpătat în toate, neînvățat cu femeile, depărtat de lume, ținând posturile, stăruind în rugăciuni fără de slavă deșartă și bunei socoteli pe toate supunându-le, lucrând pe cele cuvenite, fără să-l intereseze cele nefolositoare și având credință întru totul fără prihană, lucrătoare prin iubire,⁷⁸ după cum nimic nu l tulbura în a vorbi mereu deschis în Domnul."

"3. Pentru că nu o dată, ci de mai multe ori, înainte de săvârșirea sa, lucrând cu credință, a dovedit evlavie. Căci atunci când au început, pentru prima dată, mai marii Goției a se porni împotriva creștinilor, obligându-i să mănânce cele jertfite

⁷⁵ Termenul *φωστήρ* poate fi tradus și ca "stea" (ca în varianta latină, *stella*), dar am preferat termenul generic de "luminător", în spiritul în care s-a tradus în mod tradițional în *Facerea* 1,14. De remarcat că și acolo textul original preferă **תְּלָמִיד**, respectiv *φωστήρες*, "luminători", și nu cuvintele obișnuite pentru "stea" (**כוכב**, respectiv *ἀστρον*, cf. *ἀστήρ*, ca în *Numerii* 24,17), întrucât se cuprinde și Luna sau alte obiecte cerești care pot reflecta lumina spre Pământ (e. g. Venus sau alte planete).

⁷⁶ Cf. *Ef* 4, 13: „μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» = «Până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos.»

⁷⁷ Cf. *2 Tim* 2, 21: „εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἠτοίμασμένον” = „pregătit pentru tot lucrul bun”. *2 Tim* 3, 17: „ἵνα ἄρτιος ἦ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρητισμένος.” = „Astfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârșit, bine pregătit pentru orice lucru bun.”. *Tit* 3, 1: „πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐτοιμοὺς εἶναι” = „să fie gata la orice lucru bun”.

⁷⁸ *Gal* 5, 6: „ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ **πίστις δι’ ἀγάπης ἐνεργουμένη**.” = „Căci în Hristos Iisus, nici tăierea împrejgur nu poate ceva, nici netăierea împrejgur, ci **credința care este lucrătoare prin iubire**.”

idolilor, au învățat unii păgâni din satul unde petrecea Sava, ca să-i facă pe creștinii dintre ei care erau de față să mănânce din carnea care nu era jertfită, în locul celei jertfite idolilor, pentru cei prigoniiți din popor, pentru cei ce se păzeau neprihăniți, ca pe prigonitori să-i înșele. Aflând, însă, aceasta, fericitul Sava, nu doar că nu a mâncat din mâncărurile amintite, ci venind între ei, a mărturisit tuturor, zicând: «Dacă mănâncă vreunul din cărnurile acelea, acela nu poate fi creștin.» Și i-a oprit pe toți să cadă în capcana diavolului. De aceea, cei ce au urzit această înșelăciune l-au alungat din sat, dar, după ceva vreme, l-au convins să se întoarcă.

Iarăși săvârșindu-se viclenia, după obiceiul goților, unii păgâni din satul amintit, aducând jertfe demonilor, tocmai se jurau prigonitorului că nu mai este nici un creștin în satul lor. Dar Sava, arătându-se din nou, și, venind în mijlocul adunării, a zis: «Pentru mine nimeni să nu mărturisească, pentru că eu sunt creștin.» Atunci, stând înaintea prigonitorului, au jurat sătenii, pe aceia ascunzându-i, că nu mai este niciun alt creștin în satul lor. Auzind aceasta prințul fărădelegii, a poruncit să i-l înfățișeze pe Sava. Când l-au adus, i-a întrebat pe cei de față dacă ar mai avea alte bunuri. Dar, răspunzându-i că nu mai are nimic cu ce se poate fâli, și-au bătut joc de el."

"4. După aceea, pornindu-se o prigoană mare, din partea păcătoșilor din Goția, împotriva Bisericii lui Dumnezeu, înaintea sfinteii zile a Paștelui, a vrut să meargă în alt oraș, la preotul Gutthica, pentru a săvârși sărbătoarea împreună cu el. Ieșind el pe cale, a văzut un bărbat, foarte mare și luminos la înfățișare, care i-a spus: «Întoarce-te și mergi la preotul Sansala». Dar Sava a răspuns, zicându-i: «Sansala a plecat de acasă». Pentru că Sansala fugise din cauza prigoanei și a rămas în Imperiul Roman.⁷⁹ Dar atunci, pentru sfânta zi de Paști, s-a întors de puțin timp. Pentru că Sava nu știuse despre întoarcerea lui, i-a răspuns așa celui ce i s-a arătat, și, împotrivindu-se, a continuat spre preotul Gutthica. Ne dorind să se supună poruncii, dintr-o dată, fiind vreme bună în ceasul acela, a apărut o mulțime nesfârșită de zăpadă pe fața pământului, care împiedica drumul, încât nu se putea trece prin ea. Atunci, înțelegând că voia lui Dumnezeu era să-l împiedice să meargă mai departe, dar să-l lase (să meargă) spre preotul Sansala. Și, binecuvântându-L pe Dumnezeu, s-a întors, iar văzându-l pe Sansala s-a bucurat și le-a povestit, lui și multor altora, vedenia pe care a avut-o pe drum. Și a petrecut ziua de Paști la el. Iar în a treia noapte după sărbătoare, iată că, din partida necredincioșilor, Atharid, fiul căpeteniei Rhotheos, năvălind cu armata nelegiuitorilor, s-a oprit în satul acela, și, găsindu-l pe preot dormind în casa sa, a pus să fie legat. La fel și în privința lui Sava, pe care, scoțându-l gol din pat, l-a aruncat în legături. Pe preot l-au legat de șasiul carului. Pe Sava, gol cum s-a

⁷⁹ În text: ἐν τῇ Ῥωμαίᾳ.

născut, l-au tras prin spini, apoi, din nou, l-au ars, fugărit și lovit cu lemne și cu bice. Acestea le-au făcut, fără milă, împotriva robilor lui Dumnezeu."

"5. Dar îndurarea cruzimii vrăjmașului și credința se împletesc la cel drept. Și, venind ziua aceea, a zis, lăudându-se în Domnul⁸⁰ către prigonitorii săi: «Nu pentru a-mi pricinui chinuri, lovindu-mă de ascuțișurile spinilor, m-ați târât gol și desculț? Vedeți dacă picioarele mele se împiedică, și dacă pe trupul meu am urmele sau rănilile pe care mi le-ați pricinuit!» Deci, văzând ei că nimic nu se arată în trupul lui din cele ce i-au făcut fără milă, au înălțat osia carului și, punându-l pe umerii lui, i-au întins mâinile pe capetele osiei, la fel și picioarele, întinzându-le pe altă osie, le-au legat. Iar după ce l-au ațintit de osii, a fost întins pe spate, pe pământ, și aproape toată noaptea nu au mai încetat să-l chinuie. Iar când au adormit cei de față⁸¹, a venit o femeie și l-a dezlegat, aceea fiind trează noaptea ca să pregătească mâncarea celor ce erau în casă. Dar el, fiind dezlegat, a rămas pe loc, fără teamă, lucrând împreună cu femeia lucrul ei. Și, venind dimineața, a aflat aceasta necredinciosul Atharid, a poruncit să-i fie legate mâinile și să-l atârne de grinda casei."

"6. Nu după multă vreme au venit trimiși de la Atharid, aducând mâncăruri jertfite idolilor. Atunci le-a spus preotului și lui Sava: «Atharid a poruncit ca acestea să vă fie date vouă, ca să le mâncați, și să izbăviți de moarte sufletele voastre.» Răspunzând, preotul a zis: «Pe acestea noi nu le vom mânca, căci nu ne este îngăduit. Dar îndemnați-l pe Atharid să poruncească să fim răstigniți sau în orice fel ar vrea să ne nimicească.» A zis și Sava: «Cine le-a trimis pe acestea?» Ei au zis: «Stăpânul Atharid!» Sava, însă, a zis: «Singurul Stăpân, Dumnezeu, este în cer, iar Atharid este om necredincios și blestemat. Iar aceste mâncăruri sunt necurate, nesfințite și de dat pieirii, ca și cel ce le-a trimis, Atharid.» După ce le-a spus Sava pe acestea, s-a aprins tot de mânie unul dintre slugile lui Atharid și, luând măciuca⁸², a izbit-o de pieptul sfântului, împungându-l cu ascuțișul sulitei, încât cei de față au crezut că, datorită mulțimii rănilor ce i-au fost pricinuite, va muri pe loc. Dar el, biruind prin dorul credinței chinul călăilor, a zis în auzul celor de față:⁸³ «Acum tu crezi că m-ai rănit cu măciuca, dar înțelege că nu m-a durut aceasta, ca și cum un fir de lână m-ar fi împuns.» Și ca semn văzut al celor spuse,

⁸⁰ Cf. *Gal* 6, 14: „ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται καὶ γὰρ κόσμος.” = „Iar mie, să nu-mi fie a mă lăuda, decât numai în crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine, și eu pentru lume!”

⁸¹ τῶν δημίων – „publicul, spectatorii”.

⁸² Sau: *buzduganul, ghioaga*.

⁸³ *Ad litteram*: „a zis publicului”. Dar este clar că s-a adresat celui care l-a rănit, în auzul publicului.

a demonstrat cu fapta: căci nici nu a strigat, nici nu a gemut, ca în chinuri, și nici vreo urmă de rană nu s-a arătat pe trupul său.

7. Atunci, văzând aceasta Atharid, a poruncit să fie ucis. Așadar, slujitorii fărădelegii, l-au chinuit pe preotul Sansala legat, iar pe Sava l-au luat și l-au dus să-l înece într-un râu, care se numește Mouseos (Musæus). Iar fericitul, amintindu-și porunca Domnului, și iubindu-și aproapele ca pe sine însuși,⁸⁴ a zis: «Ce a păcătuït preotul, încât să nu moară împreună cu mine?» Dar i-au răspuns: «Nu ține de tine să te îngrijești de aceasta.» Acestea zicând ei, a strigat întru bucuria Duhului Sfânt și a zis: «Bindecuvântat fii, Doamne, și Cel slăvit în numele Tău, Iisus, în veci, Amin. Că Atharid pe el însuși morții veșnice și pieirii s-a ținut, dar pe mine mă trimite vieții care rămâne în veci. Căci astfel ai binevoit⁸⁵ în robii tăi, Doamne, Dumnezeul nostru.» Și toată calea săvârșind, a mulțumit lui Dumnezeu că, prin pătimirile nemeritate din vremea de acum l-a călăuzit spre slava care se descoperă în sfinți. Când a fost dus pe malul râului, cei ce îl țineau au zis unul către celălalt: «Hai să-l dezlegăm pe nevinovatul acesta! Căci de unde va afla aceasta Atharid?» Dar fericitul Sava le-a spus: «De ce vorbiți deșertăciuni și nu faceți ce ați fost însărcinați? Eu văd ceea ce voi nu puteți vedea. Iată cum stăteau înainte, în slavă, cei ce au venit să mă primească pe mine.» Atunci, l-au coborât în apă, iar el mulțumea și Îl binecuvânta pe Dumnezeu. Căci duhul lui a liturghisit până la sfârșit. Și l-au aruncat și, punându-i un butuc⁸⁶ de gât, s-a scufundat în

⁸⁴ Cf. *Mt* 19, 19; 22, 39 etc.

⁸⁵ Aici, *εὐδόκησας* (ind., aorist, activ, 2 sg.). Traducerile ortodoxe în limba română preferă expresia "am binevoit" pentru *εὐδόκησα* (*Mt* 3, 17; 17, 5; *Mc* 1,11; *Lc* 3, 22; 2 *Ptr* 1, 17). Cornilescu folosește "îmi găsesc plăcerea", iar variantele protestante îi urmează exemplul. Realitatea este că verbul grec *εὐδοκέω* nu este ușor de tradus în orice altă limbă. Traducerile ortodoxe încearcă să evite o interpretare hedonistă, întrucât plăcerea pe care o evocă verbul în acest caz este mai degrabă o bucurie. De aceea am urmat și eu varianta ortodoxă, pe care o consider a fi potrivită pentru limba română în acest context. Acolo unde verbul este folosit în propoziții negative, cu referire la dezaprobarea unor păcate, și traducerile ortodoxe folosesc "a plăcea" (*Evr* 10, 6 – cf.: *Ps* 39/40,10/7; 50/51,18/17). Cercetând problema în Biblia ebraică (*Ps* 51, 18 este, în Biblia ebraică: «בְּכִי לֹא-תִתְפַּצֵּץ נַבְחַתְּךָ עוֹלָה לֹא תִרְצָה», lit.: "Că nu-Ți place sacrificiul, iar arderile de tot nu te încântă"), vom constata că ambiguitatea (productivă, de altfel) începe, și aici, cu termeni care exprimă voința, dorința și plăcerea în același timp. Cuvântul תִּרְצָה înseamnă "dorință, plăcere, voie, scop...", respectiv, în formă verbală, תִּרְצָה / תִּרְצָה, "a vrea, a dori, a-l interesa, a găsi plăcere în ceva". Al doilea verb ebraic din versetul citat este תִּרְצָה, de la תִּרְצָה, "a fi încântat de, a se bucura de, a accepta". Substantivul din aceeași familie de cuvinte, *εὐδοκία*, este de asemenea folosit în Biblie (*Mt* 11, 26).

⁸⁶ *ζῶλον* "un instrument de pedeapsă, un butuc de lemn, pus pe gâtul prizonierului; obezi, în care erau legate picioarele; spânzurătoare". Dar, dacă butucul ar fi fost într-adevăr din lemn, plutind pe apă, doar fiind pus într-o anumită poziție, care ar fi forțat capul să stea sub apă, ar explica modul în care s-ar fi putut îneca.

adânc. Și astfel s-a săvârșit prin lemn și apă, nepătat păstrând simbolul mântuirii, când avea treizeci și opt de ani. S-a săvârșit⁸⁷ în joia din săptămâna de după Paști, în ziua dinaintea idelor lui aprilie,⁸⁸ sub împărații Valentinian și Valens, fiind consuli Modestus și Arintheus.⁸⁹ Apoi scoțându-l din apă ucigașii, l-au lăsat neîngropat și au plecat de acolo. Dar nici un câine și nicio fiară nu l-au atacat defel. Iar frații au căutat să preia moaștele, ca să le sustragă și să le învelească. Junius Soranus, cel mai luminat comandant⁸⁹ al Sciției, cinstitor al Domnului, a trimis oameni vrednici de încredere și l-au trecut din ținuturile barbarilor în Imperiu Roman⁹⁰. Și l-a oferit ca dar de preț patriei sale, și ca rod slăvit al credinței, pentru Cappadocia, l-a trimis pentru evlavia voastră, prin voia preoțimii⁹¹, acestea rânduindu-le Domnul, prin har, celor ce îi sunt alături și fraților ce se tem [de El]. Plinind așadar, în ziua în care a luat cununa muceniciei⁹² sale, adunarea duhovnicească, să-i vestivești și pe frații aflați departe, ca, în toată Biserica universală⁹³ și apostolească, să săvârșească [slujba] bucuroși, slăvindu-L pe Domnul, Cel care i-a ales El Însuși pe slujitorii Săi.⁹⁴ Salutați-i pe toți sfinții; pe voi vă salută toți cei ce au fost prigoniți împreună cu noi. Celui ce pe toate le poate să ne călăuzească pe noi cu harul și darul Său în împărăția cea mai presus de ceruri, slavă, cinste, putere, mărire, împreună cu Pruncul Cel Unul Născut și cu Duhul Sfânt, în vecii vecilor. Amin."

Comentarii

Scrisoarea tradusă în acest articol aparține unei corespondențe care, cel mai probabil, ni s-a păstrat doar parțial, între Sfântul Vasile cel Mare și oficiali din "Goția" și "Sciția" – nume care desemnau în secolul al IV-lea teritoriile de la nord de Dunărea de jos, și Dobrogea. Autorul acestei scrisori e cel mai probabil să fi fost cel identificat de Pr. Prof. M. Păcurariu: episcopul Betranion din Tomis.⁹⁵ Junius Soranus este amintit la final. Scrisoarea a fost scrisă în numele Bisericii,

⁸⁷ Varianta latină aici surprinde foarte bine sensul grecesc, chiar dacă într-o traducere interpretativă: "Martyrio coronatus est", "s-a încununat ca martir".

⁸⁸ Idele (lat. *idus*) marceau jumătatea lunii: 15 martie, mai, iulie, octombrie; 13 în celelalte luni. Așadar, martiriul a avut loc în 12 aprilie.

⁸⁹ Δούξ "duce, comandant militar".

⁹⁰ Romania: εἰς τὴν Ῥωμανίαν.

⁹¹ τοῦ Πρεσβυτερίου, „presbiteriului, clerului, preoțimii”.

⁹² Lit.: ἀγωνισάμενος, "luptând", "în ziua în care a dobândit, luptând, cununa". Sensul este, însă, bine surprins în text, ca și în versiunea latină: "quia die Martyr coronatus est".

⁹³ Grecește: καθολικῆ, dar fără sensul confesional modern al cuvântului.

⁹⁴ Lit.: "τὸν ἐκλογὰς ποιούμενον τῶν ἰδίων δούλων αὐτοῦ", "Care a făcut alegerea priilor Săi slujitori".

⁹⁵ Păcurariu, 1992, p. 112, 144-145.

deci de către un episcop, dar acesta nu poate fi Ascholius din Tessalonic, ci doar episcopul din Tomis, singurul suficient de apropiat de Goția, pentru a se considera păstor al ei.

Sf. Vasile a scris guvernatorului Scythiei Minor, Junius Soranus, "tot un capadocian și probabil rudă cu el",⁹⁶ printre altele, aceste cuvinte: "Vei face un lucru bun dacă vei trimite în patrie moaștele mucenicilor. După cum ne scrii, prigoana de acolo dă și acum la iveală mărturisitori ai Domnului."⁹⁷ El se referea, după cum s-a exprimat editorul român (*Scrisoarea CLV*, către Ascholius), la cei "Decedați în cursul persecuției lui Athanarich din anul 372, când a murit și Sava Gotul la 12 aprilie."⁹⁸ Editorul volumului din seria Loeb Classical a notat la această scrisoare: "Scrisă în 373. Potrivit ediției benedictine persoana la care se referă [prin *αὐτοῦ*, n. n.] este Julius [Junius, n. n.] Soranus, o rudenie a [Sf.] Vasile și un conducător military din Sciția. Subtitlul a fost poate adăugat de un copist. I se aplică lui Soranus, întrucât acesta a fost «un maestru» (*ἀλείπτης*) și un încurajator al martirilor. În Scrisoarea CLXIV [Sf.] Vasile îl numește pe Ascholius «maestru» al martirului Sava. Despre scrisoarea de față și Scrisorile CLV, CLXIV, CLXV, care se referă la transferul moaștelor martirului got Sava (decedat în aprilie 372) în Caesarea Cappadociei, la G. Pfeilschefter ..."⁹⁹ Această scrisoare este una dintre cele mai timpurii referințe la păstrarea moaștelor martirilor."¹⁰⁰

*

Din secolul apostolic până la Constantin cel Mare, creștinismul s-a răspândit treptat, dar constant, atât în interiorul cât și în afara Imperiului Roman, îndeosebi în provinciile și țările din vecinătatea imperiului. Pentru a scurta discursul despre evoluțiile din Dacia, să luăm, deocamdată, o concluzie concisă a lui I. D. Mureșan: "Arheologii pot dezbate dacă un anumit obiect are sau nu o funcție creștină; dar

⁹⁶ *Ibidem*, p. 112. Cf. id., 2009, p. 21-27.

⁹⁷ *Scrisoarea 155*, în *PG 32*, 613-614. Mihăescu *et alii*, 1970, p. 88-89.

⁹⁸ Mihăescu *et alii*, 1970, p. 89. Saint Basil, 1928, notă la Scrisoarea CLIV (p. 376-380), pp. 380-381: „Written in 373. According to the Benedictine edition the person addressed [by *αὐτοῦ*, n. n.] is Junius Soranus, a relative of Basil and a duke of Scythia. The sub-title may have been added by a copyist. It applies to Soranus, inasmuch as he was "a trainer" (*ἀλείπτης*) and encourager of martyrs. In Letter CLXIV Basil calls Ascholius "trainer" of the martyr Sabas. On the present letter and Letters CLV, CLXIV, and CLXV, which have to do with transferring the remains of the Gothic martyr Sabas (died April 372) to Caesarea in Cappadocia, of G. Pfeilschefter, *Ein neues Werk des Wulfila, Veröffentlichungen aus dem Kirchenhistor*, Seminar, München, 1907, p. 192-224. This letter is one of the earliest references to the preservation of the relics of martyrs.”

⁹⁹ Nota editorului: G. Pfeilschefter, *Ein neues Werk des Wulfila, Veröffentlichungen aus dem Kirchenhistor*, Seminar, München, 1907, p. 192-224.

¹⁰⁰ Saint Basil, 1928, note to Letter CLIV (p. 376-380), p. 380-381.

lunga serie de martiri de la sfârșitul secolului al treilea în orașele de la Dunărea de jos reprezintă o dovadă indisputabilă că noua religie avea o temelie solidă în regiune (...). Lista începe cu Epictet și Astion, martirizați în 290 la Halmyris; aceeași sursă ne furnizează, de asemenea, numele primului episcop din regiune, Evangelicus din Tomis (Constanța). Istoricitatea acestei surse a fost confirmată când martyria de la Niculițel și Axiopolis (Cernavodă) au fost scoase la iveală: toți martirii descoperiți acolo erau de asemenea înregistrați în mărturii scrise."¹⁰¹ Astfel, datele arheologice completează, pe măsură ce sporesc și în măsura în care sunt cercetate cu atenție, în acest caz ca și în altele, informațiile istoriografice.

Goții, venind de pe țărmurile Mării Baltice, au ajuns pe țărmurile Mării Negre în prima parte a secolului III d. Hr. La mijlocul aceluși secol, vizigoții au întreprins, din așezământul lor din Chersonesus Tauricus (Crimea) expediții de jaf în Moesia și Asia Minor. Ei au luat prizonieri din Imperiul Roman, între care un număr însemnat de creștini. Unii goți au devenit creștini încă de pe vremea când staționau în Crimeea.¹⁰² Unii prizonieri au fost duși în Moldova și Muntenia, odată cu pătrunderea germanicilor spre vest. Vizigoții au pătruns în Moldova (înțeleasă în granițele istorice, de la Carpații Orientali la Nistru) în secolul III, iar apoi în Muntenia (Valahia, de la Carpații Meridionali la Dunăre), peste populații dacice, cu rare intruziuni sarmatice: "În ceea ce privește spațiul extracarpatic, începând cu sfârșitul secolului III, mai întâi în Moldova, apoi și în estul Munteniei se constată arheologic pătrunderea în mediul local dacic și sarmatic a elementelor germanice, între care rolul cel mai important l-au jucat vizigoții (...). Aceste modificări au generat la începutul secolului IV sinteza culturală Mureș-Cerneahov (...)." ¹⁰³ Astfel, "comunitățile creștine de la nord de Dunăre au rămas în tot secolul IV strâns legate de biserica din Cappadocia și Phrygia."¹⁰⁴ În raidurile lor la sud de Dunăre, goții au continuat să aducă la nord de fluviu prizonieri, între care erau și mulți creștini. Soldații goți au luat contact direct cu lumea romană, deja semnificativ încreștinată, în vreme ce negustorii romanii au adus cu ei la nord de Dunăre un doar base, bijuterii și îmbrăcăminte romană, ci de asemenea și credințele lor, unii dinre ei contribuind la răspândirea creștinismului.

După cum am scris într-un alt articol: "Primele pătrunderi în Dacia *provincială*, după retragerea aureliană, au fost ale unor daci (Ciplău-Gârle, Stolniceni), și câteva relocări ale unor sarmați roxolani (Ploiești-Triaș, Târgșor, Smeeni, Dorobanțu, Râmnicelu). Doar mai târziu, după 350, se pot observa pătrunderi sporadice ale goților și alanilor de pe teritoriile lor preferate din

¹⁰¹ Mureșan, 2012, p. 142.

¹⁰² Robinson, 2016, p. 15.

¹⁰³ Opreanu, 1995, p. 228.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 228.

Moldova în arii specifice și restrânse din sud-estul Transilvaniei și Muntenia, dar nu le vest de *limes transalutanus* până în sec. V d. Hr. Aceasta înseamnă că principiul lui Aurelian a fost mai degrabă acela al unei retrageri strategice decât venirea goșilor, văzut în perspectiva unei mai bune restaurări, castrile de pe malul stâng al Dunării fiind păstrate. În timp ce unele situri de la nord de Dunăre arată, în sec. III-IV d. Hr., o clară influență romană (e. g. Bratei ...), altele nu prezintă o astfel de influență, îndeosebi în situri ale penetrației gotice (Palatca, Sântana de Mureș). Populațiile germanice din Dacia sunt asociate, din sec. IV d. Hr., cu cultura Sântana de Mureș. Această cultură arată, totuși, în alte circumstanțe, o evidentă influență din partea populației daco-romane înconjurătoare (e. g. Smârdan, Gherăseni, Hărman).^{105,106}

O schimbare importantă privind creștinismul din Imperiul Roman și regiunile împrejurătoare a avut loc odată cu ascensiunea la tron a lui Constantin cel Mare. El a acordat goșilor de la nord de Dunărea inferioară statutul de *foederati* în 332 d. Hr.¹⁰⁷ Acest acord între Imperiu și goți a permis desfășurarea unui interval de pace pentru creștinii de la nord de Dunăre, până la persecuția lui Athanaric.¹⁰⁸

Constantin cel Mare (a condus întregul imperiu între 324-337 d. Hr.) a reocupat pentru imperiu, în 336 d. Hr., însemnate teritorii la nord de Dunăre: o bună parte din Banat, Oltenia și Muntenia, și chiar sudul Moldovei.¹⁰⁹ Politica lui Constantin a marcat atât de puternic credințele populației romanice răsăritene, încât românii, principalii ei descendenți sunt singurii care folosesc *basilica* (> română: *biserică*) pentru numele atât al instituției, cât și al clădirii, pe care alte popoare europene îl derivă de la grecescul *ekklesia*. D. I. Mureșan arată că singurul loc și moment în care s-ar fi putut întâmpla aceasta au fost regiunea Dunării de jos, în timpul secolelor IV-VI. Constantin a dat clădirile imperiale numite *basilicae* Bisericii în secolul IV, iar după secolul VI grecii au încetat să mai folosească acest cuvând în acest fel. Aceasta înseamnă că strămoșii românilor au fost puternic influențați de activitatea imperiului și a Bisericii în spațiul lor în timpul lui Constantin cel Mare.¹¹⁰

"Creștinismul s-a răspândit în Dacia de la orașe la sate (e. g. caracterul păgân târziu al cimitirului Bratei 1), respectiv dinspre populația romană și romanizată, mai întâi spre cea dacică, iar apoi spre cea germanică. Lipsa descoperirilor creștine în siturile culturii Sântana de Mureș, asociată cu populația germanică, în paralel cu

¹⁰⁵ Bârzu, 1980, p. 56-60.

¹⁰⁶ Drugaș, 2016, p. 105.

¹⁰⁷ Opreanu, 1995, p. 228.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 229. Popescu, 1994, XI, p. 162.

¹⁰⁹ Mureșan, 2012, p. 142.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 142.

unele mărturii scrise care susțin idea difuzării creștinismului în rândurile acelei populații (e. g. Ulfila, martiriul Sf. Sava), arată că acest fenomen nu are întotdeauna o completă acoperire – principiu aplicabil și populației daco-romane.^{111,112}

Biserica era bine organizată de-a lungul Dunării inferioare, din Pannonia până în Scythia. Episcopii care domiciliau în cetățile de pe malul drept al Dunării și mai departe în sud, în Peninsula Balcanică, au exercitat un rol activ în răspândirea creștinismului la nord de Dunăre. Guvernarea lui Constantin cel Mare, care a extins, din nou, stăpânirea directă și activă al Romei la nord de Dunăre, a avut un rol catalizator în acest sens. Misiunea episcopilor menționați și a delegaților lor, *chorepiscopi*, a continuat și sub stăpânirea germanilor *foederati*, fie că erau susținători sau persecutori ai creștinilor. Fiecare provincie romană avea unul sau mai mulți episcopi. Scythia a avut, la început, doar un episcop, la Tomis (Constanța),¹¹³ iar apoi au apărut și alții.¹¹⁴

Potrivit *Acta sanctorum*,¹¹⁵ după 319, creștinismul a înflorit în Goția, Theophilus devenind mitropolit, în timp ce alți episcopi se aflau sub jurisdicția sa. Editorul scria că "șirul [a fost] poate neîntrerupt din timpul Sf. Apostol Andrei, care a tras la sorți provincia Scythia, cum se consideră în tradiția comună a Bisericii."¹¹⁶ Datorită ultimelor persecuții ale împăraților romani, îndeosebi cele ale lui Dioclețian, mulți creștini s-au mutat din Thracia în Goția învecinată ("ex Thracia in proximam Gotthiam"),¹¹⁷ înmulțind acolo credința barbarilor autohtoni. După episcopul ortodox Theophilus, a urmat Ulfila, iar apoi Philostorgius, amândoi arieni.¹¹⁸

"Ulfila, care s-a născut aproximativ în 311 și a fost crescut între goți, a fost trimis de către ei, în 332, fie ca un mesager, fie ca ostatic, la Constantinopol, unde a învățat latină și greacă. După ce a lucrat ca misionar între compatrioții săi din Constantinopol și împrejurimi, a fost hirotonit episcop în 341, iar următorii șapte ani a slujit ca misionar în Dacia, ceea ce include România modernă, dar în 348 s-a

¹¹¹ Bârzu, 1980, pp. 66-67.

¹¹² Drugaș, 2016, p. 109. Cf. Opreanu, 1995, p. 230.

¹¹³ Bingham, 1845, Book IX, Ch. 7, 375-376: "For the bishop of Tomi was the sole bishop of this whole region, as is noted by Sozomen (lib, 6. c. 21. lib. 7, c. 19), and Theodoret (lib. 4. c. 35), and other ancient writers (...)". Păcurariu, 1992, 115-116.

¹¹⁴ Păcurariu, 1992, 116.

¹¹⁵ Bollandus, vol. 11, Aprilii, II, Editio nova, 1866, 87: Anno CCCLXXII, XII Aprilii, "De S. Saba Gottho, Martyre in Cappadocia".

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Cf. Bollandus, vol. 9, Martii, III, Editio nova, 1865, 617: Aerae Christianae CCCLXX, XXVI Martii.

ridicat o persecuție atât de grea împotriva creștinilor, încât Ulfila a cerut și a obținut permisiunea pentru goții creștini să treacă Dunărea și să se așeze între granițele Imperiului Roman (...)"¹¹⁹ Unii autori consideră că Eusebius din Nicomedia, care a devenit episcop în 338, l-a hirotonit pe Ulfila ¹²⁰ în 338 sau ar fi fost hirotonit chiar în 336 "ca episcop «al tuturor creștinilor de pe pământ getic»."¹²¹

Potrivit *Scrisorii* lui Auxentius din Durostorum (381-397), Ulfila a devenit episcop la 30 de ani. Auxentius "A fost probabil un localnic din rîndurile populației romanizate de la Dunărea-de-Jos și către anul 380 a ajuns episcop de Durostor, după ce mai înainte trăise un timp în stînga Dunării ca ucenic al episcopului Vulfila. Între anii 381-397 a compus o *Scrisoare* despre credința, viața și moartea lui Ulfila, într-o limbă latină simplă și destul de coerentă."¹²² A scris în latină, într-o manieră populară, folosind, de exemplu, construcții simple, și înlocuind *Christus, Graece* sau, cel puțin, *graecam, ecclesia* etc. cu *Cristus, greca, ecclesia* etc. Același martor contemporan a scris că Ulfila, după ce a fost hirotonit episcop în Constantinopol, a slujit în această funcție pentru goții de la nord de Dunăre timp de șapte ani, unde "a propovăduit, prin harul apostolic, fără întrerupere, în limbile greacă latină și gotică..."¹²³ A realizat o lucrare impresionantă ca episcop, atrăgând pe mulți la Biserică și traducând Biblia în gotică – din care au rămas cele patru Evanghelii.¹²⁴ După aceea, a trecut Dunărea, cu o mulțime de credincioși, datorită unei persecuții care a făcut mulți martiri, fiind primit cu cinste de către împăratul Constantius, și slujind ca episcop încă 33 de ani, "în munți" (*in montibus*).¹²⁵ La sfârșitul celor 40 de ani ca episcop, el a luptat, din ordinul împăratului, la Constantinopol (supranumit *Cristianopolis*), împotriva *pnevmatomahilor*, ereticii care nu recunoșteau dumnezeirea Sfântului Duh.¹²⁶

Eusebius de Nicomedia avea clare influențe ariene, iar astfel, se presupune la fel despre ucenicul său, Ulfila, de la care avem o traducere parțială a Bibliei în gotică. Numele de Ulfila este unul clar germanic, venind de la *Wolf* ("lup"). El a

¹¹⁹ Robinson, 2016, p. 15.

¹²⁰ Cf. Mureșan, 2012, p. 142.

¹²¹ Opreanu, 1995, p. 229: "ca episcop "al tuturor creștinilor de pe pământ getic" (Thompson 1963, p. 63; Wolfram, 1990, p. 89)."

¹²² Mihăescu *et alii*, 1970, p. 111.

¹²³ *Ibidem*, p. 110-111: "apostolica gratia grecam et latinam et goticam sine intermissione in una et sola ecclesia Cristi predicavit..."

¹²⁴ Bollandus, vol. 11, Aprilii, II, Editio nova, 1866, 87: Anno CCCLXXII, XII Aprilii, "De S. Saba Gottho, Martyre in Cappadocia".

¹²⁵ Mihăescu *et alii*, 1970, p. 112-113.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 112-113.

fost trimis să-i păstorească pe creștinii care se aflau deja printre vizigoți și în populațiile locale (îndeosebi daci și sarmați). Cu toate acestea, zelul său de a converti cât mai mulți, și un conflict între căpetenia vizigotă Aoric și Constantinopol, a dus la expulzarea sa la sud de Dunăre în 348.¹²⁷

Conducătorul got Athanaric a întreprins, la nord de Dunăre, între 369 și 373, o altă persecuție împotriva creștinilor. Aceasta înseamnă că creștinismul era încă viu la nordul Dunării după vremea lui Ulfila, iar comunitatea ortodoxă a continuat acolo, sub conducerea episcopului Athanasius. Mulți dintre enoriașii săi au suferit martiriul în timpul acestei persecuții, între care și Sf. Sava, în 12 aprilie 372.¹²⁸

*

Sfântul Sava este numit "Gotul". Autorul epistolei care înfățișează viața sa scria că "acesta, got fiind de neam, și petrecându-și viața în Goția, în mijlocul unor neamuri sucite și stricate, s-a arătat ca un luminător în lume ..." (& 1). Există motive să se considere că Sf. Sava își avea originile în Cappadocia, de unde și interesul sporit al cappadocienilor pentru moaștele sale, respectiv alegerea făcută de Junius Soranus de a trimite moaștele acestui mucenic anume către Sf. Vasile cel Mare – după cum arăta Pr. Prof. M. Păcurariu.¹²⁹

Pentru proveniența etnică a Sf. Sava "Gotul" avem următoarele posibilități: o origine gotică, dacică, romană în general sau cappadociană. Nici măcar una dintre cele trei variante nu poate fi exclusă cu totul în stadiul actual al cunoștințelor istorice pe acest subiect. Putem, cel mult, să speculăm ce ar putea fi mai plauzibil. Dacă avea origine cappadociană, el ar fi putut fi: un om care făcea misiune creștină din proprie inițiativă la nordul Dunării, un urmaș al unor prizonieri sau unul dintre prizonierii goților din imperiu. Ultima presupunere nu mi se pare, însă, deloc credibilă, întrucât Sf. Sava trăia ca un om liber, călătorea prin sate în voia sa și nu prea avusese contact cu autoritățile goților înainte de persecuție. Dacă ar fi fost un prizonier din imperiu, mai marii goților nu l-ar fi lăsat să ducă o viață liberă, având doar 38 de ani în momentul martiriului. Aceasta înseamnă că s-a născut în 333/334 d. Hr. Sf. Sava ar fi putut proveni din prizonierii goților luați din imperiu, posibil din Asia Mică, deci posibil capadocieni. El ar fi putut aparține însă, unei generații ulterioare: fie părinții, fie chiar bunicii săi să fi fost astfel de prizonieri. Această variantă mi se pare mai probabilă, mai ales că relațiile goților cu imperiul au fluctuat, de la o generație la alta, de la incursiunile de jaf soldate cu luarea unor prizonieri la acceptarea rolului de *foederati*, acordat lor de Constantin cel Mare în 332. Ne este greu să ne imaginăm ca el să fi fost luat prizonier ca și copil la un interval atât de scurt față de momentul când goții au devenit toleranți

¹²⁷ Opreanu, 1995, p. 229.

¹²⁸ Robinson, 2016, p. 16.

¹²⁹ Păcurariu, 1992, p. 112.

față de creștini, datorită acordului cu împăratul Constantin. Mai degrabă părinții lui ar fi fost între prizonierii creștini, sau chiar și ei urmași ai acestora, care au fost eliberați și tolerați datorită acordului amintit. Dar, în acest caz, nimic nu ne poate garanta că Sf. Sava nu ar fi putut avea o origine mixtă, cu unul dintre părinți provenind din una dintre etniile de la nord de Dunăre: daco-sarmați și goți.

Varianta ca Sf. Sava să fi trecut Dunărea la maturitate, venind poate din Cappadocia, într-o misiune creștină, este de asemenea foarte improbabilă. De altfel, și Pr. Prof. Păcurariu scria că Sf. Sava trebuie să fi fost un descendent al prizonierilor aduși de goți în imperiu, foarte probabil din Cappadocia.¹³⁰

Sf. Vasile cel Mare nu îl numește niciodată pe Sf. Sava compatriot al său. Legăturile lui Junius Soranus cu Cappadocia ca patrie reies clar din corespondența Sf. Vasile, dar când Sf. Vasile își exprimă, către Ascholius (*Scrisoarea CLXIV*), bucuria la primirea moaștelor, nici atunci nu face vreo referire clară la originea lui, ci scrie doar atât: "Ni se ivește un mucenic, venit la noi din mijlocul barbarilor de dincolo de Istru și ne face cunoscută, prin însăși viața lui, strășnicia credinței pe care o trăiesc oamenii acolo."¹³¹ Dacă Sf. Sava ar fi fost un cappadocian, care făcea misiune la nord de Dunăre, acest fapt e foarte puțin probabil să fi fost omis de către Sf. Vasile când se referă la proveniența lui "din mijlocul barbarilor". De asemenea, atunci când Sf. Vasile doar solicita să primească moaște de la martirii a căror pătimire se desfășurase de curând, el se exprimă la plural, după cum reiese din citatul din *Scrisoarea CLV*, dat mai sus: "moaștele mucenicilor". Aceasta arată că Sf. Vasile nu are nicio cunoștință despre vreun compatriot de-al său care să fi murit ca martir în timpul ultimei prigoane din Goția și nici nu se interesează de soarta vreunui compatriot care ar fi mers în Goția pentru a face misiune, în acele vremuri. Creștinii din Cappadocia, împreună cu Sf. Vasile cel Mare, sunt dornici să primească moaște de la noii mucenici – orice mucenici, indiferent de proveniența lor etnică. Patria la care face referire Sf. Vasile este patria lui și a lui Junius Soranus, nu a "mucenicilor", care pătimiteră în Goția, fiind de proveniențe etnice diverse.

Scriind că Sf. Sava era *got de neam*, autorul *Scrisorii Bisericii din Goția* nu ar fi putut face o estimare a provenienței sale etnice, dar aceasta arată că sfântul nu a ajuns la nord de Dunăre, din imperiu, doar la maturitate. Dimpotrivă, el a petrecut în "Goția" din copilărie. El era din copilărie creștin, cel mai probabil dintr-o familie creștină, ceea ce ne poate îndrepta spre o descendență din prizonierii din Cappadocia. Nu putem uita, însă, nici activitatea episcopului ortodox Athanasius între goți și nici ușurința cu care creștinii de acolo treceau Dunărea și se întorceau în satele lor când era posibil (e. g. Sansala, *Scrisoarea*

¹³⁰ *Ibidem*, p. 113.

¹³¹ Mihăescu *et alii*, 1970, p. 89; PG 32, 636.

Bisericii din Goția, & 4), deci legăturile active între spațiul carpato-dunărean și imperiu, inclusiv în această privință. Ne putem aminti, de asemenea, detaliul că Ascholius, episcop în Tessalonic, a fost numit de către Sf. Vasile (*Scrisoarea CLXIV*) «maestrul» Sf. Sava, ceea ce demonstrează legăturile vii dintre episcopii din Peninsula Balcanică și comunitățile creștine de la nord de Dunăre. Cel mai probabil e ca Sf. Sava să fi ajuns la Tesalonic în timpul adolescenței sale, într-o perioadă de pace pentru creștinii de la nord de Dunăre, fiind interesat să sporească în învățătura creștină. Legătura lui Ascholius cu Sf. Sava, respectiv a lui Junius Soranus cu alți creștini care au murit ca martiri în Goția dovedesc influența hotărâtoare, în secolul IV, a centrelor bisericești din Dobrogea (Tomis) și chiar din adâncul Peninsulei Balcanice (Tesalonic) asupra comunităților creștine de la nord de Dunăre.

Această situație ne trimite la alte mărturii despre creștinismul din secolul IV, din aceeași regiune – să ne gândim, spre exemplu, doar la darul păstrat de la Zenovius la Biertan (donariul cu inscripția "Ego Zenovius votum possui"¹³²) sau vasul ceramic cu monogramul lui Hristos de la Porolissum, cu o inscripție asemănătoare, ceea ce indică faptul că în acele locuri existau comunități creștine cu lăcașuri de cult și preoți către care s-ar fi putut face donațiile respective. Unele astfel de biserici (*basilicae*), din secolul IV, au fost chiar scoase la lumină de cercetările arheologice, la Morisena (Cenad, Timiș), Slăveni (Olt), Porolissum (pe un vechi templu păgân).¹³³ Innocens este primul daco-roman creștin cunoscut cu numele, din secolul III, fiind îngropat cu mâinile încrucișate pe abdomen, în mormântul de inhumatie nr. 7 de la Tirighina-Bărboși, de orientare VNV-ESE, cu trăsături mixte daco-romane, conținând cruci de fildeș, o amforă cu monogramul lui Hristos și o gemă cu numele inscripționat pe ea (Ion T. Dragomir și Silviu Sanie, 1976-1979).¹³⁴ După obiectele ce îl însoțeau, e foarte posibil ca acesta să fi fost preot. Dar tot între preoții cel mai de timpuriu cunoscuți cu numele, la nord de Dunărea inferioară, se înscriu și Gutthica și Sansala, care au fost consemnați în actul martiric al Sf. Sava (*Scrisoarea* prezentată în acest articol), cel mai probabil goți.¹³⁵

Persecuția creștinilor din Goția în timpul împăraților Valentinian I (împărat 364-375) și Valens (și Gratianus) a făcut ca la nord de Dunăre să moară mulți alții ca martiri. În jurul anului 370, *Acta sanctorum* consemnează alți martiri (celebrați

¹³² Păcurariu, 1992, p. 96.

¹³³ Cioabă, 2014. Teodor, 2006. Vasile, 2006. Păcurariu, 1992, p. 96-100. Bârzu, 1980, p. 64-67. Stoicescu, 1980, p. 154.

¹³⁴ Pricop, 2008.

¹³⁵ Cf. Păcurariu, 1992, p. 113.

la 26 martie) în Goția, lângă Dunăre: "Martyres in Gotthia ad Danubium".¹³⁶ Cu acest prilej, editorul volumului comentează: "Quando et per quos Christiana fides primum fuerit annuntiata Gotthis, non reperitur litteris consignatum: tantum scimus nationem universam ab origine gentilem et ulularum addictam cultus, aliquam orthodoxae predicationis culturum longe praesuscepisse, quam illi, qui primos tenere videbantur et Gotthici nominis terrorem per Occidentis provincias (...) postea circumtulere (...) Arianismum suscipere ab Vulphila Episcopo Arriano persuasi. Etenim S. Sabam Gothum insignis coronatus Martyrio praecipitatumque in flumen Musæi (ejus forte cum hodiernam Walachiam intersecans Missow nominatur in tubulis) videbimus ad XII diem Aprilis et passionem ipsius historiam dabimus."¹³⁷ De aici rezultă că, deși păgânii de acolo au primit evanghelia oral, iar Ulfila a fost arian, creștinismul era încă viu la nord de Dunăre după vremea lui Ulfila, iar comunitatea ortodoxă a persistat, sub conducerea episcopului Atanasie. Mulți dintre enoriașii săi au suferit martiriul în timpul persecuției, între care și Sf. Sava, în 12 aprilie 372.¹³⁸ Martirii celebrați în 26 martie au murit în jurul anului 370, într-o persecuție condusă de un conducător local, pe nume Juncheric, fiind arși de vii într-o biserică. Aceștia au fost consemnați în număr de 26: "S. Bathuses sive Anathuses et S. Vercas sive Vericas Presbyteri, SS. Filii duo, SS. Filii duae, S. Arpylas (Solitarius), S. Abepas sive Abippas, S. Constans, S. Hagnas sive Hagias, S. Rhyas sive Vias, S. Hegathrax sive Egathrax, S. Hescous sive Iscoes, S. Syllas sive Silas, S. Sigetzas sive Siditzas, S. Sverilas, S. Suimblas sive Suimplas, S. Thermas sive Thertas, S. Philgas, mulieres ... S. Anna, S. Allas sive Hallas, S. Baris / Paris sive Barka, S. Moico, S. Mamycas sive Mamica, S. Virco sive Vico, S. Animais".¹³⁹ Numele lor sunt, cu puține excepții (e. g. Constans, Anna), de origine barbară. A specula cât ar avea acestea o origine germanică sau traco-dacă, ar fi o altă discuție. Totuși, eu cred că ar fi avut o origine etnică mixtă, nu doar gotică, ci și din grupul daco-sarmatic. O nobilă creștină a adunat moaștele lor (*lipsana*, de la grecescul *λείψανα* "rămășițe, relicve"), a trecut în imperiu ("in provinciam Romanorum venit"), și le-a dus în Cyzicus (port la Propontis, în Asia Mică). Aceasta, pe nume Gaatha, fiica ei, Dulcilla (de remarcat procesul de romanizare în acest nume!), și creștinul Vellas, au venit în imperiu, dăruind astfel de moaște creștinilor din Cyzicus – între care

¹³⁶ Bollandus, vol. 9, Martii, tomus III, Editio nova, 1865, p. 617, *Aerae Christianae CCCLXX, XXVI Martii*.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ Robinson, 2016, p. 16.

¹³⁹ Bollandus, *loc. cit.*

mulți erau goți. Gaatha și Vellas s-au întors la nord de Dunăre, unde au fost uciși cu pietre.¹⁴⁰

Introducerea la descrierea pătimirii martirilor din 26 martie face, cum am văzut, referire la Sf. Sava Gotul, respectiv la locul în care acesta a suferit martiriul: "Etenim S. Sabam Gothum insignis coronatus Martyrio praecipitatumque in flumen Musæi (ejus forte cum hodiernam Walachiam intersecans Missow nominatur in tubulis) ...". *Scrisoarea Bisericii din Goția* dă același nume de râu: "pe Sava l-au luat și l-au dus să-l înece într-un râu, care se numește Mouseos (Musæus)." (& 7). Râul acesta, din Valahia, este Buzău, cele două labiale *m* și *b*, fiind adesea interșanjabile în ce privește pronunția reală a transliterațiilor greco-latine pentru numele dacice, cum s-a întâmplat de exemplu și cu Tibiscum (râu, castru și apoi municipiu roman), pronunțat în română **Timiș**. Faptul că martiriul Sfântului Sava a avut loc atât de adânc în teritoriul nord-dunărean este semnificativ, adăugându-se la mărturiile, dintre care unele au fost deja menționate, privitoare la pătrunderea creștinismului pe tot teritoriul vechii Dacii în secolul IV d. Hr. De asemenea, râul Buzău este localizat într-o zonă de control maxim al lui Athanaric, căpetenia Thervingilor, cel care se hotărâse să se revolte împotriva imperiului și, deci, și împotriva valorilor sale culturale, între care cel mai de preț era noua religie, creștinismul.

Fritigern, tot un conducător Therving, l-a înfruntat mai întâi pe Athanaric la nord de Dunăre (până la războiul civil din 375), după care, fiind înfrânt, a trecut Dunărea, supunându-se împăratului Valens, primind creștinismul în formă ariană și așezându-se în Thracia. Hunii, care îi supuseseră deja pe Greuthungi (la est de Nistru), i-au învins și pe Thervingi (la vest de Nistru) în 376, motiv pentru care Athanaric s-a retras în Caucaland (sud-estul Transilvaniei). Relațiile dintre goții din Thracia și împărat deteriorându-se, Fritigern a învins în lupta de la Adrianopol (378), unde a murit și Valens, după care goții au întreprins expediții de jaf în Peninsula Balcanică.¹⁴¹

Bibliografie

Surse

Bollandus, Ioannes. *Acta sanctorum*. Paris-Bruxelles-Roma: Editio nova, curante Ioanne Carmandet, 1845-1959.

Bollandus, Ioannes. *Acta sanctorum*. Antverpiæ et Bruxellis: Editio prima, 1643-1925.

¹⁴⁰ *Ibidem*. Cf. Păcurariu, 1992, p. 110. Opreanu, 1995, p. 229. Popescu, 1994, p. 170.

¹⁴¹ Socrates, 1893, Book IV, Chapters 33-36,37-38, pp. 209-213. Socrates Scholasticus, 1853, Book IV, Chapters 33-36,37-38, pp. 254-260 (cf. Sozomen, *Church History*, VI, 37. Zosimus, *Historia Nova*, IV).

Biblia

Biblia Hebraica Stuttgartensia, quae antea cooperantibus A. Alt, O. Eißfeldt, P. Kahle ediderat R. Kittel, coop. H. P. Rüger et J Ziegler ediderunt K. Elliger et W. Rudolph, Editio quarta emendata H. P. Rüger, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1990.

Biblia Sacra Vulgata, eds. Bonifatio Fischer OSB, Johanne Gribomont OSB, Robertus Veber OSB, H.F.D. Sparks, W. Thiele, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1983.

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, 2005.

Biblia sau Sfânta Scriptură, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și annotată de Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

Biblia sau Sfânta Scriptură, cu binecuvântarea P.F. Daniel, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

Biblia, traducerea Dumitru Cornilescu, București, 1921, ediția 2005.

Biblia, București, 1688, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ediția facsimil din 2008. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură*, București, 1688, <https://archive.org/details/Biblia1688>.

Bible, The King James Version (1611), Nelsonword Publishing Group, Thomas Nelson Inc., 1987.

La Biblia, versión Reina Valera (1909), Madrid, repub. 1960.

La Santa Biblia, trad. Dr. Evaristo Martín Nieto, 5ª edición, Ediciones Paulinas, Madrid, 1989.

Noul Testament (comentat), ed. Î.P.S. Bartolomeu Valeriu Anania, Ed. IBMBOR, București, 1993.

Novum Testamentum Graece et Latine, Textum Graecum post Eberhard et Erwin Nestle comuniter ediderunt Barbara et Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Textus Latinus Novae Vulgatae Bibliorum Sacrorum Editioni debetur, ap. crit. Barbara et Kurt Aland una cum Institutio Studiorum Textus Novi Testamentum Monasterii Westphaliae, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

Septuaginta, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, edidit Alfred Rahlfs, Duo volumina in uno, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1979.

The Letter of the Church in Gothia, about St. Saba the Goth

Cărți și articole

Basil, Saint, *The Letters*, in four volumes, vol. II, Letters 59-185, Roy J. Deferrari, The Loeb Classical Library, 215, William Heinemann, G. P. Putnam's Sons, London, New York, 1928.

Bârzu, Ligia, *La continuité de la création matérielle et spirituelle du peuple roumain sur le territoire de l'ancienne Dacie*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucharest, 1980.

Cioabă, Ionel, "Castru roman din Răcari (jud. Dolj)". În: *Magazin critic*, 2014, ISSN 2360 – 3321, <http://www.magazincritic.ro/2014/04/05/castru-roman-din-racari-j-dolj/>.

Delehaye, N., *Analecta Bollandiana*, Vol. XXXI, 1912, pp. 216-221.

Delehaye, N., "Les actes de saint Savas. Histoire et archéologie", in *Revue des études sud-este européennes*, vol. VII, 1969, pp. 175-185.

Drugaș, Șerban George Paul, "The Wallachians in the Nibelungenlied and their Connection with the Eastern Romance Population in the Early Middle Ages", în *Hiperboreea Journal*, Journal of History, Vol. III, No. 1, June 2016, Bucharest, 2016, pp. 71-124.

Jacob, M. F., *Lexique étymologique latin-français*, Delalain Frères, Paris, 1883.

Mihăescu, Haralambie, Gheorghe Ștefan, Radu Hîncu, and Vladimir Iliescu. *Fontes ad Historiam Dacoromaniae Pertinens*. 4 vols. Vol. II: *Ab anno CCC usque ad annum M*. Bucharest: Ed. Academiei Republicii Socialiste Române, 1970.

Opreanu, Coriolan, "Creștinismul și neamurile germanice în secolele IV-V în Transilvania", in *Ephemeris Napocensis*, V, Cluj-Napoca, 1995, pp. 227-254.

Păcurariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 3 vol., vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.

Popescu, E., *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Editura Academiei Române, București, 1994.

Pricop, Cosmin, "Innocens - primul creștin daco-roman". În: *Lumina*, 24 Nov. 2008.

Robinson, Charles H., *How the Gospel Spread through Europe*, Wipf and Stock Publishers, 2016.

Socrates, *Ecclesiastical History*, Introduction by William Bright, London, Clarendon Press, Oxford, 1893.

Socrates Scholasticus, *History of the Church*, Henry G. Bohn, London, 1853.

Stoicescu, Nicolae, *Continuitatea românilor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

Teodor, Eugen S., "Prima amenajare a castrului de la Răcari (jud. Dolj)", în *Dacia Avgvsti Provincia*, coord. E. S. Teodor and O. Țentea. Târgoviște, 2006, pp. 219-236.

Timuș, Episcop Gherasim, *Epistola Bisericii Goției pentru martiriul Sfântului Sava*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XIV, nr. 11/ 1891, pp. 817-825.

Vasile, Gabriel, "Analiza antropologică a unui schelet descoperit la Sucidava - Celei (județul Olt)" [*The anthropological analysis of a skeleton discovered at Sucidava - Celei (Olt county)*]. În: *Cercetări Arheologice*, National Museum of Romanian History, Vol. 13, București, 2006.